

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
იურიდიული ფაკულტეტი

სამართლის ჟურნალი

№2, 2020

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

იურიდიული პირის კონცეფციის ჩანასახი რომაულ სამართალში

კომერციული გაერთიანებების ისტორიას უძველეს პერიოდამდე მივყავართ. იდეა იმისა, რომ ადამიანებს შეეძლოთ ეთანამშრომლათ, თავი მოეყარათ ქონებისათვის და ასე ეწარმოებინათ თავიანთი საქმიანობა, ჯერ კიდევ ყველაზე ადრეულ საზოგადოებებში არსებობდა. ამავდროულად არ იყო რელიურად არანაირი თეორიული საფუძველი ასეთი გაერთიანებებისათვის და არც იურიდიული პირის კონცეფცია იყო ჩამოყალიბებული. რომაული სამართალიც, მიუხედავად მისი უდავო კომპლექსურობისა და პროგრესული ინსტიტუტებისა, არ იცნობდა იურიდიულ პირის ცნებას, თუმცაღა თავისი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის განმავლობაში ახლოს კი მივიდა მასთან. *Universitas* და *societas publicanorum* ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ინსტიტუტებია. პირველი ინტერესის საგანს წარმოადგენს როგორც, გაერთიანებებთან მიმართებაში, რომაული სამართლებრივი ნააზრევის მწვერვალი და მეორე, როგორც დიდი მასშტაბების მქონე საზოგადოება, რომელშიც ზოგიერთი ავტორი თანამედროვე სააქციო საზოგადოების წინამორბედსაც ხედავს.

ზემოაღნიშნული ორი გაერთიანების გარდა, არსებობდა სხვა საზოგადოებებიც რომელთა მიმოხილვაც, ტიპებად დაყოფა და კლასიფიკაციაც მნიშვნელოვანია იმ ფაქტის ხაზგასასმელად, რომ, მიუხედავად იმისა, რომ რომაელებს არ ეკუთვნით იურიდიული პირის კონცეფციის ჩამოყალიბების პატივი, მათ დიდი წვლილი შეიტანეს ასეთი კონცეფციის ფორმირებაში და ამ წვლილის კვლევა აუცილებელია, არა მარტო სამართლის ისტორიის გადმოსახედიდან, არამედ იმისათვის, რომ უკეთ იქნას გააზრებული თანამედროვე იურიდიული პირიც.

საკვანძო სიტყვები: ძველი რომის სამართალი, იურიდიული პირი, კონცეფცია, კორპორაცია *societas, universitas, societas publicanorum*.

1. შესავალი

კომერციული გაერთიანებების ისტორიას უძველეს პერიოდამდე მივყავართ. იდეა იმისა, რომ ადამიანებს შეეძლოთ ეთანამშრომლათ, თავი მოეყარათ ქონებისათვის და ასე ეწარმოებინათ თავიანთი საქმიანობა, ჯერ კიდევ ყველაზე ადრეულ საზოგადოებებში არსებობდა.¹ უმრავლეს შემთხვევაში, ასეთი წარმონაქმნების ორგანიზაცია მარტივი იყო და დღევანდელი ამხანაგური საზოგადოებების ნაირსახეობას წარმოადგენდა. რამდენიმე პირი, ხშირად ნათესავები, აერთიანებდნენ კაპიტალს და ახორციელებდნენ ინვესტიციას. ამ წევრების რაოდენობა იშვიათად ცდებოდა რამდენიმე ადამიანს, თუმცა ისტორიის განმავლობაში ადგილი ჰქონდა საინტერესო გამონაკლისებსაც.² ამავდროულად აშკარაა, რომ ეს უძველესი გაერთიანებები არანაირ განცალკევებულ კორპორაციულ პიროვნულობას არ ატარებდნენ, რადგან ისტორიული განვითარების ამ ეტაპზე თვითონ იურიდიული პირის ცნებაც კი, საუკეთესო შემთხვევაში, მხოლოდ ჩანასახის ფაზაში არსებობდა. შესაბამისად, მიზანშეწონილი იქნებოდა, თუ კაპიტალური საზოგადოებების პირველად პროტო-ფორმებსა და თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკისა და განვითარებული საკორპორაციო-სამართლებრივ

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი.

¹ Seymour E. B., Jr., The Historical Development of the Common-Law Conception of a Corporation, The American Law Register (1898-1907), Vol. 51, № 9, Vol. 42 New Series, September, 1903, 530-531.

² მაგ. ასირიული ნარუქუმი (იხ: Hawk B., Law in Commerce in Pre-Industrial Societies, Brill – Nijhoff, Leiden, 2015, 230-231. Aubet M. A., Commerce and Colonization in the Ancient Near East, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, 339) ან ძველინდური სრენი (იხ: Khanna V., Business Organizations in India Prior to the British East India, ნიგნში: Research Handbook on the History of Corporate and Company Law, Wells H. (Ed.), Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2018, 33-64.)

ინსტიტუტებს შორის პირდაპირი პარალელები არ იქნება გავლებული, რადგანაც ამ ორს შესატყვი-სობა მხოლოდ მიახლოებითად თუ შეიძლება რომ ჩაითვალოს.³

ზოგადად, საზოგადოებებისა და კორპორაციების განვითარების ისტორიის რამდენიმე ფა-ზად დაყოფა შესაძლებელი. მაგალითად, იმავე გერმანულ სამართლებრივ ლიტერატურაში გამო-ყოფენ საზოგადოებებს 1807 წლამდე (აქედან ანტიკური საზოგადოებები ა. ნ. 600 წლამდე, შუა სა-უკუნეების საზოგადოებები ა. ნ. 600–1600 წლამდე და ახალი დროის საზოგადოებები ა. ნ. 1600–1807 წლებში, როდესაც თანამედროვე კაპიტალური საზოგადოებები, მათ შორის, პირველი სააქ-ციო საზოგადოებები, ყალიბდება); მეორე ფაზას 1807 წლიდან 1884 წლამდე, როდესაც სააქციო საზოგადოების საბოლოო ჩამოყალიბებასა და განმტკიცებას ჰქონდა ადგილი და მესამე ფაზას 1884 წლიდან დღემდე, როდესაც კაპიტალური საზოგადოებებს ახალი ინოვაციური ფორმა – შეზღ-უდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება შეემატა.⁴

მიუხედავად უძველესი კულტურების სამართალში კაპიტალური საზოგადოებების გარკვეუ-ლი ჩანასახების არსებობისა, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ არც ერთ მათგანს არ მოუხდენია ისეთი ზეგავლენა კაპიტალური საზოგადოების ჩამოყალიბებაზე, როგორც ძველ რომს. თუმცა ძვე-ლი რომისათვის უცნობი იყო შეზღუდული პასუხისმგებლობისა და კორპორაციული პიროვნულო-ბის ცნებები, რომელთა პრაქტიკამ და იურისტებმა შემოგვინახეს რამდენიმე უდავოდ მნიშვნელო-ვანი ინსტიტუტი, რომელიც დღევანდელი საკორპორაციო სამართლის საფუძველს წარმოადგენს. წინამდებარე სტატიის მიზანიც სწორედ რომის სამართალში იურიდიული პირის ცნების კონტურე-ბის კვლევაა.

ლიტერატურაში არაერთხელ გამხდარა სადავო ის საკითხი, თუ კერძოდ, რატომ დასჭირდა ამდენი დრო დღევანდელი კორპორაციისა და ცალკე იურიდიული ცნების ჩამოყალიბებას, იმის გათვალისწინებით, რომ უკვე ძველი რომის სამართალშიც და შესაძლოა მანამდეც კი, არსებობდა ინსტიტუტები, რომელთათვის ცალკე პიროვნულობისა და შეზღუდულ პასუხისმგებლობის მინიჭე-ბისათვის მხოლოდ ერთი თეორიული ნაბიჯის გადადგმა იყო საჭირო. ამის სავარაუდო მიზეზე-ბად მრავალი ფაქტორი სახელდება, როგორიცაა ანტიკური ბუღალტერიის პრიმიტიულობა, კულ-ტურული თუ სხვა სოციალური შეზღუდვები, ვაჭრობის მიმართ არაკეთილგანწყობილი დამოკიდე-ბულება, განსაკუთრებით კი არისტოკრატის მხრიდან ან შესაძლო მიკერძოებულობა მოსარჩელე-ებისადმი იმავე რომაულ პრეტორულ სამართალსა და სამართალწარმოებაში.⁵

წინამდებარე ნაშრომის მიზანი იქნება მიმოიხილოს გაერთიანებები რომაულ სამართალში და ასევე იურიდიული პირის კონცეფციის ჩამოყალიბებისათვის აუცილებელი წინაპირობები, რომე-ლიც რამდენიმე ასეთ გაერთიანებაში იკვეთება. აღნიშნულ გაერთიანებებში, უნდა აღინიშნოს, შე-დის როგორც კომერციული, ასევე არაკომერციული საზოგადოებები. სტატიის მეორე თავში სწო-რედ ზოგადი მიმოიხილვა იქნება მოცემული, ხოლო მესამე და მეოთხე თავებში განხილული იქნება რომაული კომერციული და არაკომერციული საზოგადოებები, შესაბამისად, თუმცა თვით რომაე-ლებისათვის ასეთი მკაცრი დაყოფა, რა თქმა უნდა, უცხო იყო. ბოლოში მოცემული იქნება დას-კვნა, რომელშიც მოკლედ იქნება შეჯამებული აღნიშნულ სტატიაში განხილული საკითხები.

³ მაგალითად, ზოგიერთი ავტორი უკვე ასირიულ ნარეკულში ხედავს კორპორაციულ პიროვნულობასა და გადაცემად წილებს, რაც მას არა მარტო დღევანდელ ამხანაგობასთან, არამედ სააქციო საზოგადოებასთანაც კი აახლოებს, რაც, რა თქმა უნდა, ნაკლებად სავარაუდოა. აღნიშნული მოსაზრება იხ: *Hawk B., Law in Commerce in Pre-Industrial Societies*, Brill – Nijhoff, Leiden, 2015, 231.

⁴ *Fleckner A. M., Antike Kapitalvereinigungen, Ein Beitrag zu den konzeptionellen und historischen Grundlagen der Aktiengesellschaft*, Böhlau Verlag GmbH & Co, Köln, 2010, 35.

⁵ *Abatino B., Dari-Mattiacci G., Perotti E. C., Depersonalization of Business in Ancient Rome*, Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 31, № 2, 2011, 381-387.

2. იურიდიული პირის კონტურები რომაულ სამართალში

თანამედროვე კერძო სამართალში რომაული სამართლის ზეგავლენის გადაჭარბება რთულია. როგორც საერთო, ისე კონტინენტალური სამართლის ქვეყნებში, კერძო სამართლის ძირითადი ინსტიტუტების საფუძველი სწორედ რომაულ სამართალშია საძიებელი. ამავდროულად იმავეს თქმა არ შეიძლება რომაულ საკორპორაციო სამართალზე, რომელიც, თუ საერთოდ შეიძლება ითქვას რომ არსებობდა, არსებობდა მხოლოდ ძალიან ემბრიონულ, ჩანასახოვან სტადიაში. ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ კავშირი თანამედროვე კაპიტალურ საზოგადოებებსა (მით უმეტეს, სააქციო საზოგადოებასა) და ძველ რომაულ საზოგადოებებს შორის მტკიცე და უწყვეტი ნამდვილად არ არის.⁶ შესაბამისად, რაიმე პარალელის გავლებამდე უნდა განხილული იყოს, არსებობდა თუ არა იურიდიულ პირთან მიახლოებული რაიმე ინსტიტუტები თუ ორგანიზაციები ძველ რომში.

თვით ტერმინი „კორპორაცია“ ლათინური *corporatio*-დან მომდინარეობს, რომელიც ნიშნავს „განსხეულებას“, „განსახიერებას“. ძველ რომში სამი ძირითადი სახის გაერთიანება შეიძლება გამოვყოთ: თვით სახელმწიფო (*populus Romanus*, ანუ „რომაელი ხალხი“)⁷ და განსაკუთრებით კი სახელმწიფო ხაზინა (*Fiscus*),⁸ ქალაქის თუ სხვა თემების მუნიციპალიტეტები და ბოლოს კომერციული და არაკომერციული კერძო საზოგადოებები.⁹ ამ სუბიექტებს რომაული სამართალი თუმცა კი აღიარებდა, მათ მიიჩნევდა არა პირებად, არამედ ინდივიდუალურ პირთა გაერთიანებებად, რომლებსაც გარკვეულ შემთხვევაში შეეძლოთ ქონების ფლობა და სასამართლოში გამოსვლა. სამართლის თვალში მხოლოდ ფიზიკური პირი შეიძლება ყოფილიყო *persona*, მათ შორის, რაოდენ საოცარიც არ უნდა იყოს, მონაც კი.¹⁰

⁶ Lehmann K., Die Geschichtliche Entwicklung des Aktienrechts bis zum Code de Commerce, Carl Heymanns Verlag, Berlin, 1895, 3-4.

⁷ რომაული სამართლის თვალსაზრისით, რომაელი ხალხი (*populus Romanus*) არც კერძო და არც იურიდიული პირი არ იყო და რაც რომაელ ხალხს ეკუთვნოდა, ის არ შეიძლებოდა ვინმეს კერძო ქონება ან სავაჭრო მოქცევის ობიექტი ყოფილიყო.

⁸ სახელმწიფო ხაზინის მიერ ქონების მფლობელობისა და თვით იმპერატორის ქონებასთან აღრევის საკითხი საკმაოდ საინტერესოა. მიუხედავად იმისა, რომ ადრეული იმპერიის ხანაში ხაზინის ქონება მიიჩნეოდა პირადად იმპერატორის ქონებად და სიტყვა *Fiscus*-იც პირდაპირ ნიშნავდა „საფულეს“, „ქალათას“ (იგულისხმებოდა იმპერატორის), შემდგომში, გვიანი იმპერიის ხანაში, ასეთი ქონება უკვე ხშირად მოიხსენიებოდა, როგორც სახელმწიფოს საკუთრება. იმის გათვალისწინებით, რომ ხაზინას სასამართლოში სარჩელის შეტანაც შეეძლო და ქონების ფლობაც, ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ იურიდიული პირის პირველი რეალური პროტოტიპი, თავისი განცალკევებული რაობით, შესაძლებელია სწორედ რომაული *Fiscus* ყოფილიყო. უფრო კონკრეტულად იხილეთ: Buckland W. W., A Text-book of Roman law from Augustus to Justinian, Cambridge University Press, Cambridge, 1921, 176-177. Brunt P. A., The 'Fiscus' and Its Development, The Journal of Roman Studies, Vol. 56, 1966, 85. ამავდროულად ამ დასკვნას არ ეთანხმებიან სხვები, რომლებიც *Fiscus*-ს უპირველესად განიხილავენ, როგორც რეალურად კერძო პირის – იმპერატორის საკუთრებას, იმ პირობით, რომ მას იგი, უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფოს მიზნებისათვის უნდა დაეხარჯა. ამ შემთხვევაში შეინიშნება გარკვეული გადაკვეთა კიდევ ერთ რომაულ ინსტიტუტთან – *Patrimonium Caesaris*, რომელიც უდავოდ წარმოადგენდა იმპერატორის (კეისრის) პირად ქონებას. სხვები პირდაპირ არ აიგივებენ *Fiscus*-ს იმპერატორის პირად ქონებასთან, თუმცა აღნიშნავენ, რომ ფაქტობრივად ეს ასე იყო. იხ: Duff P. W., Personality in Roman Private Law, Cambridge, Cambridge University Press, 1938, 55-58. Thomas J., Textbook of Roman Law, North Holland, Amsterdam, 1976, 470. რომაული *Fiscus*-ის ბუნების თაობის დავაზე აგრეთვე იხ: Ельяшевич В., Юридическое Лицо, Его Происхождение и Функции в Римском Частном Праве, Санкт-Петербург, Типолитогр. Шредера, 1910, 69-95.

⁹ Buckland W. W., A Text-book of Roman law from Augustus to Justinian, Cambridge University Press, Cambridge, 1921, 176.

¹⁰ Mousourakis G., Fundamentals of Roman Private Law, Springer Verlag, Berlin, 2012, 85. ამის მიუხედავად, მონას არანაირი უფლება არ გააჩნდა და მისი სამართლებრივი პიროვნულობა მთლიანად ექვემდებარებოდა მისი ბატონის ნება-სურვილს.

რომაული პიროვნულობა, პერსონა (*persona*) მრავალმხრივი კონცეფცია იყო, რომლის ერთიანი, ყოვლისმომცველი განმარტების ჩამოყალიბება სირთულეებთანაა დაკავშირებული.¹¹ ის მომდინარეობდა ძველბერძნული სიტყვიდან, რომელიც ნიშნავდა „ნილაბს.“¹² შემთხვევითობა არ არის ის ფაქტი, რომ დღეს, როდესაც საუბარია კორპორაციული საფარვლის გაჭოლვაზე,¹³ როგორც კაპიტალური საზოგადოების სამართლებრივი პიროვნულობის უგულვებელყოფის ძირითად საშუალებაზე, იურიდიულ პირს ზოგჯერ მოიხსენიებენ, როგორც დაფარულ ინსტრუმენტს, რომლის ქვეშაც ინილებიან მასში შემავალი პირები და კორპორაციული საფარვლის გაჭოლვისას გამოთქმა „ნილაბის ჩამოხსნა“, როგორც მეტაფორა, ხშირად გამოიყენება.¹⁴

ძველ რომში კერძო სამართლებრივი საზოგადოებებიდან, სამენარმეო ამხანაგობების გარდა, აგრეთვე გამოირჩეოდნენ პოლიტიკური კლუბები, დამკრძალავი ორგანოები და ძველრომაული გილდიები, რომელთა უფლება-ვალდებულებები თვით იმპერატორის მიერ გაცემული ნებართვის საფუძველზე დგინდებოდა.¹⁵ დამკრძალავი საზოგადოებების გარდა, ყველა სხვა კოლეგასა და საზოგადოებას, განსაკუთრებით კი იმპერიის ხანაში, დაფუძნებისათვის იმპერატორის ნებართვა სჭირდებოდა.¹⁶

რომაული საზოგადოებებიდან შესაძლებელია რამდენიმეზე ყურადღების გამახვილება. ყველაზე მეტ ინტერესს უდავოდ *universitas* იწვევს, რომელიც, როგორც ნაჩვენები იქნება, ყველაზე ახლოს იდგა იურიდიული პირის დღევანდელ კონცეფციასთან. *Universitas*-ს გარდა, არსებობდა აგრეთვე ძირითადად სამენარმეო მიზნებისათვის შექმნილი *societas*, რომელიც, შესაძლებელია, თანამედროვე ამხანაგობის რომაულ ანალოგად ჩაითვალოს. ზოგადად, შეიძლება ითქვას, რომ საზოგადოებების დასახელებანი რომაულ სამართალში საკმაო იყო და რომაელ იურისტებს, რომლებსაც არ ახასიათებდათ დღევანდელი მეცნიერებისა და იურისპრუდენციისათვის ესოდენ მნიშვნელოვანი სწრაფვა სისტემატიზაციისა და კატეგორიზაციისკენ,¹⁷ ამ საზოგადოებების კლასიფიკაციის რამე მცდელობა არ ჰქონიათ. *Collegia, sodalitates, sodalicia, corpora*¹⁸ – წარმოადგენს იმ ძირითადად არაკომერციული გაერთიანებების არასრულ ჩამონათვალს, რომლებიც, თუმცა არ იყვნენ იურიდი-

¹¹ ზოგადად *persona* -ს ცნებისა და მნიშვნელობის შესახებ იხ: *Duff P. W., Personality in Roman Private Law, Cambridge, Cambridge University Press, 1938, 1-25.* *Persona*-ს გარდა აგრეთვე იყო სიტყვა *caput*, რომელიც შეიძლება ითქვას, რომ დღევანდელი სამართლებრივი პიროვნულობის ცნებასთან ახლოს იდგა: იქვე, 25.

¹² *Mauss M., A Category of the Human Mind: The Notion of Person; The Notion of Self, Halls W. D. (Trans.),* წიგნში: *The Category of the Person: Anthropology, Philosophy, History, Carrithers M., Collins S., Lukes S. (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 1985, 14-15.*

¹³ იხ. *Piercing (lifting) the corporate veil.* გერმ. *Durchgriffshaftung.*

¹⁴ *Littlewoods Mail Order Stores v. Inland Revenue Commissioners, [1969] 1 W.L.R. 1241 (A.C.) at 1254.* მითითებულია: *Tomasic R., Bottomley S., McQueen R., Corporations Law in Australia, The Federation Press, Sydney, 2002, 44.*

¹⁵ *Berman H. J., Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition, Harvard University Press, Cambridge, 1983, 215-216.*

¹⁶ იხ. D 3.4.1.

¹⁷ რეალურად იუსტინიანეს კოდექსში არ არსებობდა არათუ იურიდიული პირის, არამედ ხელშეკრულების ზოგადი კონცეფციაც კი. როგორც ერთი ავტორი აღნიშნავს: „რომაული სამართალი შედგებოდა წესების შიდა ერთობლიობისგან, მაგრამ ეს წარმოდგენილი იყო არა როგორც ინტელექტუალური სისტემა, არამედ როგორც სპეციფიკურ იურიდიულ შეკითხვებზე გაცემული პრაქტიკული პასუხების სკრუპულოზური მოზაიკა. მასასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ, მართალია რომაულ სამართალში არსებობდა კონცეფციები, არ იყო თვითონ კონცეფციის კონცეფცია.“ (*“Roman law consisted of an intrinsic network of rules; yet these were not presented as an intellectual system but rather as an elaborate mosaic of practical solutions to specific legal questions. Thus one may say that, although there were concepts in Roman law, there was no concept of a concept”*). ციტირებულია: *Berman H. J., Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition, Harvard University Press, Cambridge, 1983, 149-150.*

¹⁸ *Kaser M., Roman Private Law, 4th Ed., Dannenbring R. (Trans.), University of South Pretoria, Pretoria, 1984, 95-96.*

ული პირები დღევანდელი გაგებით, მაინც განიხილებოდნენ სუბიექტებად იმ მხრივ, რომ შეეძლოთ სასამართლოში სარჩელის წარდგენა ან ქონების ფლობა. მათ შორის მსგავსებებისა და განსხვავებების დადგენა დღევანდელი სამართლის ისტორიკოსების ერთ-ერთი დიდი თავსატეხია.

როგორც უკვე აღინიშნა, ძველ რომში იურიდიული პირის ცნება რეალურად არ არსებობდა და ზოგადად, ის ანტიკური ხანისათვის სრულიად უცხო იყო.¹⁹ არც ერთი ლათინური ტერმინი არ არსებობს, რომელიც „იურიდიული პირს“ შეესაბამებოდა, თუმცა *universitas* ალბათ ყველაზე ახლოს იდგა მასთან.²⁰ წინარეინდუსტრიულ რომაულ საზოგადოებაში, სადაც თანამედროვე ბიზნეს-ინსტრუმენტები, როგორცაა კრედიტი, სავაჭრო ქაღალდები და თანამედროვე საბანკო ტრანზაქციები ფაქტობრივად არ არსებობდა,²¹ საკორპორაციო სამართლისათვის ისეთი ცენტრალური ინსტიტუტების არსებობა, როგორცაა განცალკევებული იურიდიული პიროვნულობა და შეზღუდული პასუხისმგებლობა, რთულად წარმოსადგენი და სხვანაირად რომ ვთქვათ, უბრალოდ არასააქტირო იყო.

მიუხედავად ლიტერატურაში ადრე არსებული ზოგიერთი მოსაზრებისა, რომ ეს კორპორაციები არსობრივად არ განსხვავდებოდნენ თანამედროვე კომპანიებისგან,²² რომაული სამართლის სისტემა აღიარებდა მხოლოდ იმას, რომ გარკვეული პირებისგან შემდგარი გაერთიანებები შესაძლებელია ქონების მფლობელები ან სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეები ყოფილიყვნენ.²³ სიტუაციას ართულებდა ისიც, რომ რომაული სამართლისათვის პირდაპირი წარმომადგენლობის ინსტიტუტი, ყოველ შემთხვევაში იმგვარად, როგორც დღეს იგი ცნობილია სამართალში, ასევე უცხო იყო – უფლებებით აღჭურვილ რომაელ მოქალაქეს თვითონვე პირადად უნდა აეღო ვალდებულება.²⁴ ამგვარად, თვით ყველაზე უფრო ამბიციური რომაული *universitas*-იც კი, როგორც შემდგომში იქნება ნაჩვენები, არსობრივად უფრო ახლოს იდგა „ჯგუფთან“ ან „გაერთიანებასთან“, ვიდრე დღევანდელ იურიდიულ პირთან ან კორპორაციასთან.²⁵

რომაელი იურისტები არ დაინტერესებულან იმ საკითხით, თუ კერძოდ რა ურთიერთმიმართება არსებობდა თვით ამ გაერთიანებასა და მასში შემავალ პირებს შორის. დღევანდელი გადმოსახედიდან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რომაულ სამართალს სისტემატიზაცია აკლდა და კორპორაციების საკითხსაც რომაელი სამართალმცოდნეები, დღემდე შემორჩენილი წყაროების თანახმად, დიდ დროსა და ყურადღებას არ უთმობდნენ. საინტერესოა, რომ ზოგადად ასეთი დამოკიდებულება კარგად ჩანს თვით ამ საზოგადოებების წევრებისგანაც, რომლებიც საკუთარი გაერთიანებების

¹⁹ იქვე, 93. *Sohm R.*, *Institutionen des Romisches Recht*, 17. Aufl., Duncker & Humblot, Berlin, 1949, 196.

²⁰ *Duff P. W.*, *Personality in Roman Private Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 1938, 50.

²¹ *Finley M. I.*, *The Ancient Economy*, University of California Press, Berkeley, 1999, 141.

²² მაგალითად, *მაქს რადინი (Max Radin, 1880 – 1950)* აღნიშნავდა, რომ ძველ რომში არსებული მუსიკოსებისა თუ მესხანძრეების ასოციაციები დიდად არ განსხვავდებოდნენ თანამედროვე ენერჯო თუ სარკინიგზო კომპანიებისგან, თუნდაც რომ დეტალური საკითხები აქციებისა თუ უფლებამოსილებების შესახებ მათ, რა თქმა უნდა, მონესრიგებული არ ჰქონდათ. *Radin M.*, *Fundamental Concepts of the Roman Law*, *California Law Review*, Vol. 13, Issue 2, January, 1925, 120. ამ თეზისის მთავარი პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ, როგორც ჩვენ შემდგომში დავინახავთ, რომაული ასოციაციები, რაოდენ დიდი და კომპლექსურებიც არ უნდა ყოფილიყვნენ, მაინც მიიჩნეოდნენ, როგორც კერძო ინდივიდუალურ პირთა გაერთიანებები, ხოლო თვითონ ცალკე ასოციაცია, თანამედროვე კორპორაციებისგან განსხვავებით, არ განიხილებოდა როგორც ცალკე პირი და სამართლის სუბიექტი. აღნიშნული სიმართლეს წარმოადგენდა თუნდაც ორგანიზაციულად ყველაზე კომპლექსური რომაული გაერთიანებების შემთხვევაშიც.

²³ თვით ფაქტი იმისა, რომ გარკვეული უფლებები და ვალდებულებები შეიძლება დაკავშირებული ყოფილიყო თვითონ ორგანიზაციასთან, რომელიც, თუმცა არ მიიჩნეოდა პირად, მაგრამ მაინც გარკვეულწილად განცალკევებული იყო მასში შემავალი ფიზიკური ინდივიდებისგან, მიჩნეულია რომაული სამართლის მნიშვნელოვან წინგადადგმულ ნაბიჯად ითვლება. იხ: *Olivecrona K.*, *Three Essays in Roman Law*, Munksgaard, Copenhagen, 1949, 5.

²⁴ *Kaser M.*, *Das Römische Privatrecht, Erster Abschnitt*, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1971, 605.

²⁵ *Duff P. W.*, *Personality in Roman Private Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 1938, 36, fn. 1.

მიმართ სხვადასხვა ტერმინს იყენებდნენ (უმეტესობა საკმაოდ ზოგადს) რაც, როგორც ჩანს, მიუთითებს იმაზე, რომ თვითონ ნევრებსაც ბოლომდე არ ქონდათ გააზრებული ამ საზოგადოებების ბუნება ან უმეტეს შემთხვევაში, მას უბრალოდ ცალკეულ ინდივიდუალურ პირთა გაერთიანებებად მიიჩნევდნენ.²⁶ მაშასადამე, მოსაზრება, რომ კორპორაციის, როგორც ინსტიტუტის, გამოგონების პატივი რომაელებს უნდა ერგოთ,²⁷ არსობრივად არასწორია, რადგან რომაული ამხანაგობები, კოლეგიები და გაერთიანებები თვისობრივად განსხვავდებოდნენ თანამედროვე კორპორაციებისგან. თვითონ საკორპორაციო სამართალი, დღევანდელი გაგებით, როგორც უკვე აღინიშნა, ძველ რომში მხოლოდ საკმაოდ პრიმიტიულ დონეზე არსებობდა და შეზღუდული პასუხისმგებლობის კონცეფციის კონტურებიც მხოლოდ ჩანასახოვან მდგომარეობაში თუ იყო.²⁸ როდესაც საუბარი მიდიოდა რომაულ კორპორაციებზე, იგულისხმებოდა ორგანიზებული სისტემა (და არა პირი), რომლის საშუალებითაც ნევრების მიერ საკუთარი უფლებების გამოყენება შეეძლო.²⁹

ზოგიერთი კომენტატორი იურიდიული პირის ცნებას ხედავს რომაული დიგესტების ერთ-ერთ ჩანაწერში, სადაც, როგორც ჩანს, საუბარია კორპორაციების დაფუძნებაზე.³⁰ სხვები სამართლიანად მიუთითებენ, რომ თუ აღნიშნულში მართლა იგულისხმება კორპორაცია, როგორც საკუთარი ნევრებისაგან დამოუკიდებელი სუბიექტი საკუთარი პიროვნულობით, მაშინ მეტად უცნაურია, რომ ასეთი მნიშვნელოვანი პროგრესი სამართლებრივ აბსტრაქციაში სხვაგან არსად არ შემორჩა, გარდა ამ ერთ მოკლე ჩანაწერისა.³¹

დანარჩენი ცივილიზაციები გაცილებით უფრო კრიტიკულად არიან განწყობილნი და რომაული სამართლის მიდგომას საკორპორაციო სამართლისადმი ახასიათებენ, როგორც „გაურკვეველ და სამწუხარო ფრაზებს“, რომლებმაც უბრალოდ დაბნეულობა გამოიწვიეს თანამედროვე სამართალში.³² სხვები აღნიშნავენ, რომ რომაელებს იურიდიულ პირთა მიმართ საკუთარი, განსაკუთრებული ხედვა გააჩნდათ. ის არ ემთხვეოდა დღევანდელ ფიქციის თეორიას, რომლისთვისაც საზოგადოებები სახელმწიფოს მიერ აღიარებული ფიქციაა და არც იმათ აზრს, ვისთვისაც რომაული საზოგადოებები უბრალოდ კერძო პირთა ამალგამაციაა და მეტი არაფერი. როგორც, მაგალითად, რომაული ოჯახი, ასეთი საზოგადოებები აღიქმებოდა ისეთ სუბიექტებად, რომელშიც თითოეული შემადგე-

²⁶ მაგალითად, ასოციაციებისა და კოლეგიების ნევრების საფლავის ქვებზე ამავე საზოგადოებების აღსანიშნავად გამოყენებულია სიტყვები „შეკრება“, „დასახლება“ ან საერთოდ „ხალხი“. ასეთი ზოგადი ცნებები ცხადყოფს, რომ თვით ნევრებისათვის ეს ორგანიზაციები მხოლოდ ინდივიდუალურ პირთა გაერთიანებებს უფრო წარმოადგენდნენ და იურიდიული პირის რაიმე განცალკევებული აბსტრაქტული ცნება მათთვის სრულიად უცხო იყო. იხ: *Harland P., Greco-Roman Associations: Texts, Translations, and Commentary, Vol. II: North Coast of the Black Sea, Asia Minor, De Gruyter, Berlin, 2014, 97.*

²⁷ აღნიშნული მოსაზრება ჰქონდა გამოთქმული ცნობილ ინგლისელ სამართალმცოდნესა და კომენტატორ ბლექსტონს (*Sir William Blackstone (1723-1780)*): *“The honor of originally inventing these political constitutions entirely belongs to the Romans”*. იხ: *Blackstone W., Commentaries on the Laws of England, Book I: Of the Rights of Persons, Prest W. (Ed.), Oxford University Press, Oxford, 2016, 304.* აქვე აღსანიშნავია, რომ ბლექსტონის დროსაც ინგლისში სიტყვა „კორპორაციის“ ქვეშ ხშირად მოიაზრებოდა გაერთიანება, რომელიც მიჩნეული იყო არა ცალკე პირად, არამედ მასში შემავალი ინდივიდების (რაოდენობის მიუხედავად) ერთობლიობად. შესაბამისად გარკვეული პარალელის გავლება მართლაც შესაძლებელი იყო რომაულ ინსტიტუტებთან, თუმცა იმავე მეჩვიდმეტე საუკუნეში ინგლისში უკვე ასე თუ ისე ჩამოყალიბებული სააქციო საზოგადოების ორგანიზაციის ანალოგი რომაულ სამართალში უბრალოდ არ არსებობდა (თუნდაც გარკვეულ ასპექტებში, შესაძლებელია იმავე რომაულ *Societas Publicanorum*-თან შედარება, რასაც ქვემოთ შევეხებით).

²⁸ *Crook J., Law and Life of Rome, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1967, 206.*

²⁹ *Oliverona K., Three Essays in Roman Law, Munksgaard, Copenhagen, 1949, 17.*

³⁰ იხილეთ დიგესტები წიგნი 3, თავი 4 (*“societas neque Collegium neque huiusmodi Corpus passim omnibus habere Conceditur”*...).

³¹ *H.F.J., Review of Personality in Roman Private Law by P. W. Duff, The Cambridge Law Journal, Vol. 7, № 1, 1939, 160.*

³² *Machen A. W., Corporate Personality, Harvard Law Review, Vol. 24, №4, February, 1911, 255.*

ნელი ნაწილი (ამ შემთხვევაში წევრი) ინარჩუნებდა საკუთარ ინდივიდუალურობას (*species*), ისე რომ მაინც აყალიბებდა რაღაც სხვას, შეადგენდა რა მის ნაწილს.³³ ამგვარად, საზოგადოებები ნამდვილად „არსებობდნენ“ რომაული იურისტებისათვის ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით. ისინი მათთვის არც ფიქციას წარმოადგენდნენ და არც უბრალოდ პირთა გაერთიანებებს, თუმცა მათი თვალთახედვა მაინც ამ უკანასკნელთან უფრო იდგა ახლოს, ვიდრე პირველთან.

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ რომაული სამართლის დამოკიდებულება საზოგადოებისადმი უფრო პრაგმატიზმითა და პრაქტიკული მიზანშეწონილობით იყო ნაკარნახევი და არ შეიცავდა რაიმე სერიოზულ თეორიულ საფუძველს.³⁴ აღნიშნულის მიუხედავად, მიზანშეწონილი იქნება თუ აქ მოკლედ განვიხილავთ რომაულ სამართალში არსებულ გაერთიანებებს, რათა მათში უფრო კარგად დავინახოთ თანამედროვე საკორპორაციო სამართლის ფუნდამენტური ინსტიტუტების დასაბამი.

3. რომაული კომერციული (კაპიტალური) საზოგადოებები

რომაული სამართლით, თუ პირს სურდა კომერციული აქტივობების განხორციელება, მას ორგანიზაციული თვალსაზრისით რეალურად მხოლოდ ორი არჩევანი ჰქონდა: *societas*³⁵ და *peculium*³⁶. თვითონ *Societas*-ი შესაძლებელია რამდენიმე სახის ყოფილიყო, რომელთაგან ყველაზე მეტ ინტერესს უდავოდ *Societas publicanorum* იწვევს.³⁷ განვიხილოთ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე.

3.1. *Societas* და მისი ქვესახეობები

ძველი რომაული საზოგადოებებიდან ყველაზე მეტად გავრცელებული და შესწავლილი უდავოდ *Societas*-ია. რომაული *societas* არსობრივად იყო ხელშეკრულება, რომლის ფარგლებშიც

³³ *Olivecrona K.*, *Three Essays in Roman Law*, Munksgaard, Copenhagen, 1949, 26-27. აქ გასათვალისწინებელია რომაულ სამართალში სუბიექტების (*corpora* – შეიძლება აგრეთვე ითარგმნოს, როგორც „სხეული“, „რაობა“, „არსი“) პირობითი დაყოფა კლასებად. პირველ კლასში შედიოდნენ კერძო, ინდივიდუალური ადამიანები, მეორეში მოიაზრებოდნენ უფრო დიდ, მთლიან სუბიექტში შემავალი ნაწილები, რომლებიც მათში შთაინთქმებოდნენ, თუმცა საკუთარ რაობას პოტენციურად მაინც ინარჩუნებდნენ (სახლის ფანჯარა, ხის ანძა) და მესამე კლასი მოიცავდა იმ გაერთიანებულ სუბიექტებს, რომლებიც საკუთარ რაობასა და ინდივიდუალურობას ინარჩუნებდნენ, თუმცა კი რაღაც გაგებით ქმნიდნენ სხვა „სუბიექტს“ ან უფრო სწორად რომ ვთქვათ, რაიმე ახალს, განსხვავებულ არსებას. შესაბამისად, რომაული გაერთიანებებიც სწორედ ამ ბოლო, მესამე კლასს მიეკუთვნებოდნენ. იხ: იქვე, 18-31.

³⁴ *Thomas J.*, *Textbook of Roman Law*, North Holland, Amsterdam, 1976, 475.

³⁵ შეიძლება ითარგმნოს, როგორც „ამხანაგური საზოგადოება“, „ამხანაგობა“.

³⁶ მიუხედავად რამდენიმე სემანტიკური მნიშვნელობისა, სამენარმეო საქმიანობის განხორციელების შემთხვევაში, *peculium* რომაელი ბატონის მიერ მონებისთვის მიბარებულ ქონებით სამენარმეო საქმიანობას აღნიშნავდა. იხ: *Berger A.*, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1953, 624. სხვები რომაული საკორპორაციო სამართლის დასაბამს სწორედ *Peculium*-ში ხედავენ. იხ. ქვემოთ.

³⁷ *Fleckner A. M.*, *Antike Kapitalvereinigungen, Ein Beitrag zu den konzeptionellen und historischen Grundlagen der Aktiengesellschaft*, Böhlau Verlag GmbH & Co, Köln, 2010, 117 ff. *Societas publicanorum*-ის ცალკე ჩათვლის შემთხვევაში, ჩვენ მთლიანობაში სამ ფორმას მივიღებთ. თუმცა აქვე აღსანიშნავია, რომ გავრცელებული მოსაზრებით, *Societas publicanorum* წარმოადგენდა არა ცალკე, განსხვავებულ ფორმას, არამედ მკვეთრად მოდიფიცირებულ *Societas*-ს, რასაც ზემოაღნიშნული ავტორი იქვე თვითონვე აღნიშნავს. თან *Societas publicanorum* უფრო საგამონაკლისო შემთხვევა იყო, რომელმაც მხოლოდ რესპუბლიკის ბოლო პერიოდსა და იმპერიული ხანის პირველ საუკუნეებში იარსება იმ დროს, როდესაც ჩვეულებრივი *Societas* ფაქტობრივად რომის დაარსებიდან მის დაცემამდე ფუნქციონირებდა და შემდგომში შუა საუკუნეების სამართალშიც გააგრძელა არსებობა შეცვლილი სახით. შესაბამისად, უფრო მართებული იქნებოდა, თუ *Societas publicanorum*-ის კატეგორიზაციასაც *Societas*-ის ერთ-ერთ განსაკუთრებულ ნაირსახეობად მოვახდენდით.

საზოგადოების ნევრები დასახული მიზნის³⁸ ერთად მიღწევის ვალდებულებას იღებდნენ.³⁹ *Societas* სავარაუდოდ მომდინარეობდა ძველი *consortium*-ისგან,⁴⁰ რომელიც ნიშნავდა მემკვიდრეების მიერ სამემკვიდრეო ქონების ერთად მართვას მის გაყოფამდე. სავარაუდოა, რომ ეს იყო ერთობლივი საკუთრების ერთ-ერთი ყველაზე ადრეული ფორმა, რომლის დროსაც ქონება წილებად კი არ იყო დაყოფილი, არამედ წარმოადგენდა ყველა მემკვიდრის საერთო საკუთრებას.⁴¹

ძველ რომაულ სამართალში განასხვავებდნენ ორი სახის *societas*-ს: *societas universalis* და *societas particularis*.⁴² არსობრივად პირველი მოიცავდა პარტნიორების ქონების ამხანაგობის საერთო ქონებად ქცევას და უფრო მუდმივ ხასიათს ატარებდა იმ დროს, როდესაც მეორე მხოლოდ ერთი კონკრეტული სამეწარმეო საქმიანობის განხორციელებისკენ იყო მიმართული და რეალურად ერთობლივი საქმიანობის თვისებებს ატარებდა შეზღუდულ ფარგლებში.⁴³

რომაულ *societas*-ს არ გააჩნდა უფლებაუნარიანობა, შეესყიდა საქონელი ან ჰქონოდა რაიმე ქონება მფლობელობაში, ეს ყველაფერი მხოლოდ მის ნევრებს შეეძლო.⁴⁴ თითოეულ ნევრს შეეძლო ინდივიდუალურად ემოქმედა საზოგადოების მიზნების მისაღწევად, მაგრამ ვალდებული იყო მოგება სხვა პარტნიორებზეც გაენაწილებინა.⁴⁵ ადებული ვალდებულებისათვის თვითონ პარტნიორები უშუალოდ აგებდნენ პასუხს,⁴⁶ თუმცა პარტნიორს შეეძლო სხვა პარტნიორისგანაც მოეთხოვა ხელშეკრულებაში გათვალისწინებული წილის შესაბამისი ანაზღაურება.⁴⁷

Societas შეიძლება შექმნილიყო სხვადასხვა მიზნისათვის და თითქმის ყველანაირ სფეროში: სოფლის მეურნეობაში მიწის დამუშავებიდან დაწყებული და გრამატიკის გაკვეთილების შეთავაზებით დამთავრებული.⁴⁸ ასეთი გაერთიანება მარტივად ასრულებდა არსებობას, არა მარტო პარტნიორის სიკვდილის გამო ან მისი პირადი სურვილიდან გამომდინარე, დაეტოვებინა ამხანაგობა, არამედ უბრალოდ ამხანაგობის ნევრთა სტატუსში ცვლილების შემთხვევაშიც. „არც ერთი ამხანაგობა არ იქმნება სამუდამოდ – წერია დიგესტებში.“⁴⁹ ამხანაგობას ზოგადად არასტაბილური ხასიათი ჰქონდა და საკმაოდ სარისკო საქმიანობაც იყო – ნებისმიერ ნევრს ნებისმიერ დროს ამხანაგობიდან გასვლა შეეძლო. რადგანაც *Societas*, უპირველეს ყოვლისა, განიხილებოდა

³⁸ ბუნებრივია, ეს მიზანი არ უნდა ყოფილიყო ფიზიკურად შეუძლებელი, უკანონო ან ამორალური, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი ბათილად მიიჩნეოდა. *Zimmermann R.*, *The Law of Obligations: Roman Foundations of Civil Tradition*, Oxford University Press, Oxford, 1996, 454, fn. 21.

³⁹ *Sohm R.*, *Institutionen des Romisches Recht*, 17. Aufl., Duncker & Humblot, Berlin, 1949, 208.

⁴⁰ აღნიშნული აზრი გამოთქმული აქვს ძველ რომაელ იურისტ გაიუსს. იხ: G 3.154a. აგრეთვე: *Birks P.*, *The Roman Law of Obligations*, Oxford University Press, Oxford, 2014, 118, 260. *Laube D.*, *Societas as Consensual Contract*, *The Cambridge Law Journal*, Vol. 6, № 3, 1938, 382-283.

⁴¹ *Zimmermann R.*, *The Law of Obligations: Roman Foundations of Civil Tradition*, Oxford University Press, Oxford, 1996, 452.

⁴² *Coing H.*, *Europäisches Privatrecht*, Band I: *Älteres Gemeines Recht*, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1985, 465.

⁴³ იქვე.

⁴⁴ *Sohm R.*, *Institutionen des Romisches Recht*, 17. Aufl., Duncker & Humblot, Berlin, 1949, 208.

⁴⁵ *Schwind F.*, *Römisches Recht. Teil 1: Geschichte. Rechtsgang. System des Privatrechtes*, Springer Verlag, Wien, 1950, 323.

⁴⁶ *Wieacker F.*, *Haftungsformen des römischen Gesellschaftsrechts*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung (SZ)*, Band 54, Heft 1, Weimar, 1934, 35-79. *Hansmann H.*, *Kraakmann R.*, *Squire R.*, *Incomplete Organizations: Legal Entities and Asset Partitioning in Roman Commerce*, *ECGI Working Paper Series in Law*, Paper № 271/2014, October, 2014, 6, <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2506334> [15.11.2020].

⁴⁷ *Crook J.*, *Law and Life of Rome*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1967, 231.

⁴⁸ *Fleckner A. M.*, *Antike Kapitalvereinigungen, Ein Beitrag zu den konzeptionellen und historischen Grundlagen der Aktiengesellschaft*, Böhlau Verlag GmbH & Co, Köln, 2010, 131.

⁴⁹ "*Nulla societatis in aeternum coitio est*". იხ: D. 17.2.70.

როგორც ხელშეკრულება, რომელი იურისტები წინააღმდეგნი იყვნენ რომელიმე პარტნიორის სიკვდილის ან გასვლის შემთხვევაში პირის ავტომატურად ჩანაცვლებაზე, რადგან ამ ახალ პირთან ამხანაგობის ძველ წევრებს ხელშეკრულება დადებული არ ჰქონდათ. მათ ახალი ამხანაგობის ხელშეკრულება უნდა დაედოთ.⁵⁰ აქვე აღსანიშნავია პასუხისმგებლობის საკითხიც – თითოეული პარტნიორის ქმედება, თუ ის მიმართული იყო მათი ამხანაგობის მიზნების მიღწევისაკენ, ყველა სხვა პარტნიორზე ვრცელდებოდა და ისინიც პასუხისმგებელნი იყვნენ ნებისმიერი ვალდებულებისათვის. გამონაკლისს წარმოადგენდა შემთხვევა, როდესაც პარტნიორის ქმედება არ ემსახურებოდა ამხანაგობის მიზნებს და ასეთ შემთხვევაში, ნებისმიერი დანაკლისის ანაზღაურება შესაძლოა მოთხოვნილი ყოფილიყო სხვა პარტნიორებისაგან.⁵¹

ლიტერატურაში პირდაპირ არის აღნიშნული, რომ პრინციპულად რომაულ საზოგადოებაში რომაული *societas*-ი ძირითადად არაფინანსური მიზნით ფუძნდებოდა და თანამედროვე ამხანაგური საზოგადოებების მსგავსად ყურადღება გამახვილებული იყო არა შენატანსა და სხვა ფინანსურ ურთიერთობებზე, არამედ თანამშრომლობასა და კოოპერაციაზე.⁵² აქ აგრეთვე აღსანიშნავია თვითონ ამხანაგობის დროებითი ხასიათიც. თუ არ ჩავთვლით *Societas publicanorum*-ს, ჩვეულებრივი *Societas*-ს შეეძლო, საუკეთესო შემთხვევაში, ერთ-ერთი პარტნიორის სიკვდილამდე ეარსება. რეალურად, უფრო სავარაუდოა, რომ რამდენიმე წლის შემდეგ ამხანაგობა წყვეტდა არსებობას. ამის მიუხედავად, ამ გაერთიანებებს ერთად მოქმედების შემთხვევაში შეეძლოთ საკმაოდ შთამბეჭდავი ეკონომიკური შედეგებისათვის მიღწევა.⁵³ ამავდროულად არსებობდა ინსტრუმენტები, რომლებიც *societas*-ს უფრო მუდმივ ხასიათსა და განგრძობადობას აძლევდა. ოჯახური *Societas*-ის დროს წილი შესაძლოა გადასულიყო გარდაცვლილი პარტნიორის მემკვიდრეზე და ამგვარად არ იყო გამორიცხული იურიდიული თვალსაზრისით ახალი, მაგრამ წინა ამხანაგობისგან მხოლოდ მცირედით შეცვლილი ამხანაგობის ხელახლა ჩამოყალიბება და საქმიანობის გაგრძელება.⁵⁴

რომაული სამართალი რამდენიმე სახეობის *societas* იცნობდა, რომელთა მკაცრი კლასიფიკაცია და კატეგორიზაცია მათ არ მოუხდენიათ, რაც თანამედროვე ცივილისტებს სირთულეებს უქმნის. სხვა ამხანაგობებიდან დროებით შევეხებით ყველაზე გავრცელებულ *societas omnium bonorum*-სა და სხვა ნაირსახეობებს და მათგან ალბათ ყველაზე გამოსარჩევსა და უნიკალურს – *societas publicanorum*-ს.

ტიპურ ამხანაგობად რომაულ სამართალში მიიჩნეოდა *societas omnium bonorum*. ის წარმოადგენდა ამხანაგობის ერთ-ერთ პირველ სახეს, რომელიც პირდაპირ *consortium*-ის ცნებიდან აღმოცენ-

⁵⁰ D. 17.2.65.11 (Paul. 32 ad ed.).

⁵¹ Broekaert W., *Joining Forces: Commercial Partnerships or Societates in the Early Roman Empire*, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Band 61, Heft 2, Stuttgart, 2012, 228.

⁵² Zwilwe W. J., *Callistus's Case: Some Legal Aspects of Roman Business Activities*, ნიგნში: *The Transformation of Economic Life under the Roman Empire, Proceedings of the Second Workshop of the International Network Impact of Empire (Roman Empire, c. 200 B.C. – A.D. 476)*, Nottingham, July 4-7, 2001, Blois L., Rich J. (Eds.), Amsterdam, 2001, 119.

⁵³ ამის მაგალითად გამოდგება *Monte Testaccio* (იტალიურად „ქოთნების მთა“, *testae* – ძველ რომაული კერამიკული ქოთნის ნაირსახეობა) რომში, ხელოვნურად წარმოქმნილი ყორღანი, რომელიც ძველი რომის დროს გადაგებული კერამიკისგან შედგება. კერამიკაზე აღნიშნული შემქმნელების სახელებით თუ ვიმსჯელებთ, უმრავლესობა არა ცალკეული ინდივიდების მიერ, არამედ სწორედ გაერთიანებებისა და, განსაკუთრებით კი, ამხანაგობების მიერ იყო შექმნილი. იხ: Crook J., *Law and Life of Rome*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1967, 229.

⁵⁴ Broekaert W., *Joining Forces: Commercial Partnerships or Societates in the Early Roman Empire*, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Band 61, Heft 2, Stuttgart, 2012, 230.

და⁵⁵ და მოიცავდა მასში შემავალი ყველა წევრის მთლიან ქონებას ამ ამხანაგობის ჩამოყალიბების-თანავე.⁵⁶

სხვა სახის ამხანაგობები, ფაქტობრივად *societas omnium bonorum*-ს წარმოადგენდნენ, მხოლოდ მათი მიზანი იყო განსხვავებული. მაგალითად, *societas negotiationis alicuius* იყო საზოგადოება შექმნილი კონკრეტულად რომელიმე სამენარმეო საქმიანობისათვის, ხოლო *societas rei unius* განკუთვნილი იყო ერთი კონკრეტული სამენარმეო საქმიანობის განსახორციელებლად.⁵⁷ უკანასკნელის შემთხვევაში მიზნის მიღწევის შემდეგ ამხანაგობა არსებობას ავტომატურად წყვეტდა.⁵⁸

ზოგიერთი ავტორი აგრეთვე განასხვავებს *societas omnium bonorum*-სა და *societas universorum quae ex quaestu veniunt*-ს. ეს უკანასკნელი საკუთარ ქონებაში არ მოიცავდა ჩუქებით ან მემკვიდრეობით მიღებულ ქონებას.⁵⁹

3.2. *Societas publicanorum* – რომაული სააქციო საზოგადოება?

რომაული *Societas*-ის ქვესახეობებიდან ყველაზე მეტ ინტერესს იწვევს *societas publicanorum*, რომელიც შეიძლება ითარგმნოს, როგორც „საჯარო შემსყიდველთა ამხანაგობა“.⁶⁰ მისი აშკარად განსხვავებული მახასიათებლების გამო, ზოგიერთი ავტორისათვის ის რომაული კერძო სამართლის ერთ-ერთ ყველაზე დიდ მიღწევას წარმოადგენს – სააქციო საზოგადოების პირდაპირ წინამორბედს, თუმცა სინამდვილე შეიძლება უფრო პროზაული იყოს.

Societas publicanorum მეტად საინტერესო ინსტიტუტია იმ კუთხით, რომ ის საკმაოდ დიდი კაპიტალის მოზიდვისა და მართვისათვის იყო გამიზნული. საზოგადოება ორიენტირებული იყო სახელმწიფო შესყიდვებში მონაწილეობაზე, რაც ძირითადად მოიცავდა ფართომასშტაბიან მშენებლობებს (ხიდები, აკვედუკები, ტაძრები), სახელმწიფო შემოსავლების შეკრებასა და მართვას (გადასახადების აკრეფვა) და სხვა.⁶¹ ზოგიერთი ავტორი მასში, არც მეტი, არც ნაკლები, სააქციო საზოგადოების რომაულ პროტოტიპს ხედავს, რომლის კაპიტალი აქციებად იყო დაყოფილი და რომელიც რეალურად წარმოადგენდა ნამდვილ იურიდიულ პირს.⁶² გარკვეულწილად გასაგებია, საიდან შეიძლება მოდიოდეს ასეთი წარმოდგენა: როგორც მეჩვიდმეტე საუკუნის სააქციო საზოგადოებები, *societates publicanorum* იქმნებოდა სახელმწიფოს ნებართვით, თვით სახელმწიფოს პოლიტიკის გასატარებლად. აქ იგულისხმება საჯარო-ადმინისტრაციული სამუშაოები, როგორც იყო რომაუ-

⁵⁵ Thomas J., Textbook of Roman Law. North Holland, Amsterdam, 1976, 301. Ankum H., Societas Omnium Bonorum and Dos in Classical Roman Law, Israel Law Review, Vol. 29, Issue 1-2, 1995, 106. Laube D., Societas as Consensual Contract, The Cambridge Law Journal, Vol. 6, № 3, 1938, 390, fn 29.

⁵⁶ Buckland W. W., A Text-book of Roman law from Augustus to Justinian, Cambridge University Press, Cambridge, 1921, 504.

⁵⁷ Fleckner A. M., Antike Kapitalvereinigungen, Ein Beitrag zu den konzeptionellen und historischen Grundlagen der Aktiengesellschaft, Böhlau Verlag GmbH & Co, Köln, 2010, 127. *Societas rei unius*-ის შემთხვევაში მოქმედება შეიძლება როგორც კომერციული, ისე არაკომერციული ყოფილიყო. იხ: Buckland W. W., A Text-book of Roman law from Augustus to Justinian, Cambridge University Press, Cambridge, 1921, 505.

⁵⁸ Broekaert W., Joining Forces: Commercial Partnerships or Societates in the Early Roman Empire, Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, Band 61, Heft 2, Stuttgart, 2012, 230.

⁵⁹ Thomas J., Textbook of Roman Law, North Holland, Amsterdam, 1976, 301.

⁶⁰ *Publicani* წარმოადგენდნენ საჯარო შემსყიდველებს, რომლებიც რომაულ არისტოკრატას, კერძოდ კი მხედართა რანგს, მიეკუთვნებოდნენ.

⁶¹ Malmendier U., Societas Publicanorum: Staatliche Wirtschaftsaktivitäten in den Händen privater Unternehmer, Böhlau Verlag GmbH, Köln, 2002, 31.

⁶² Malmendier U., Roman Shares, წიგნში: The Origins of Value: The Financial Innovations That Created Modern Capital Markets, Goetzmann W. N., Rouwenhorts K. G. (Eds.), Oxford University Press, Oxford, 2005, 36-40.

ლი ლეგიონების მომარაგება, აკვედუკების მშენებლობა და, ალბათ ყველაზე მთავარი – გადასახადების აკრეფა.⁶³ ამ მოსაზრების მომხრეთა თქმით, საზოგადოებას ჰქონდა საკუთარი კაპიტალი დაყოფილი გადაცემად აქციებად⁶⁴, ნევრები რომლებიც ამ აქციებს ფლობდნენ („აქციონერები“),⁶⁵ საკუთარი მენეჯერი,⁶⁶ შეზღუდული პასუხისმგებლობა⁶⁷ და ცალკე იურიდიული პიროვნულობაც კი, თუნდაც ბოლომდე თეორიულად ჩამოუყალიბებელი და გაუაზრებელი.⁶⁸ სხვა სახის *societas*-სგან განსხვავებითაც, *societas publicanorum* არ წყვეტდა არსებობას ერთ-ერთი ნევრის გარდაცვალების შემთხვევაში. ზოგიერთი ავტორი ამ ამხანაგობებში საერთოდ დირექტორთა საბჭოს არსებობაზე⁶⁹ კი მიანიშნებს⁷⁰ ან კაპიტალის მოსაზიდად ამ „აქციების“ გაყიდვის ფუნქციასაც ანიჭებს.⁷¹ *Societas publicanorum*, მათი აზრით, ჭეშმარიტი გამოხატულებაა იმისა, თუ რა სიმაღლეზე ავიდა რომაული ეკონომიკა და რომ ადრეული იმპერიის ხანაში ის უკვე ორიენტირებული იყო საბაზრო ეკონომიკაზე, უფრო მეტადაც კი ვიდრე შუა საუკუნეების ეკონომიკა მრავალი საუკუნის შემდგომ.⁷²

თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს მნიშვნელოვანი განსხვავებები *societas publicanorum*-სა და დღევანდელ სააქციო საზოგადოებას შორის. უპირველეს ყოვლისა, *societas publicanorum* მხოლოდ საჯარო შემსყიდვებისათვის იყო განკუთვნილი⁷³ და მხოლოდ გარკვეული ისტორიული პერიოდის დროს არსებობდა (ძვ.წ. III-ახ.წ III საუკუნეები).⁷⁴ *Manceps*-ის (მმართველის) სიკვდილი ნიშნავდა

⁶³ გადასახადებისა და მოსაკრებლების ამკრეფთა საზოგადოებას *societas vectigalium* ეწოდებოდა და იგი *societas publicanorum* -ის ნაირსახეობა იყო.

⁶⁴ წილებად – *partes*. თუმცა ავტორთა ნაწილი პირდაპირ თანამედროვე ტერმინ „აქციას“ იყენებს. *Malmendier U., Societas Publicanorum: Staatliche Wirtschaftsaktivitäten in den Händen privater Unternehmer, Böhlau Verlag GmbH, Köln, 2002, 91-116.*

⁶⁵ იგივე საჯარო შემსყიდველები – *publicani*. ისინი საზოგადოების ნევრებად (*socii*) მიიჩნეოდნენ.

⁶⁶ *Manceps*, რომელსაც თვითონ ნევრები ირჩევდნენ და რომლის ვალდებულება იყო საჯარო „აქციონზე“ (რეალურად დღევანდელი სახელმწიფო ტენდერის წინამორბედი სისტემა) რომელიმე საჯარო პროექტის შესრულების უფლების მოპოვება.

⁶⁷ შეზღუდული პასუხისმგებლობა არჩევანს წარმოადგენდა და დამოკიდებული იყო თვითონ ნევრზე. როგორც ჩანს აქაც, თანამედროვე კომანდიტური საზოგადოების მსგავსად, ნევრს შეეძლო აერჩია შეუზღუდავი პასუხისმგებლობა და მართვის შესაძლებლობა საზოგადოებაში ან მხოლოდ შეტანილი შენატანით შემოფარგლულიყო და საზოგადოების მართვაში მონაწილეობის მიღებისგან თავი შეეკავა. იხ: *Malmendier U., Societas Publicanorum: Staatliche Wirtschaftsaktivitäten in den Händen Privater Unternehmer, Böhlau Verlag, Köln, 2002, 261-268.*

⁶⁸ დაწვრილებით იხ. *Hawk B., Law in Commerce in Pre-Industrial Societies, Brill – Nijhoff, Leiden, 2015, 231-233. Malmendier U., Roman Shares, წიგნში: The Origins of Value: The Financial Innovations That Created Modern Capital Markets, Goetzmann W. N., Rouwenhorts K. G. (Eds.), Oxford University Press, Oxford, 2005, 36-40. Malmendier U., Societas Publicanorum: Staatliche Wirtschaftsaktivitäten in den Händen privater Unternehmer, Böhlau Verlag GmbH, Köln, 2002, 251-259.*

⁶⁹ *Decumani*. აქ სავარაუდოდ იგულისხმება მეთაფი გადასახადის (*decuma*) ამკრებები. აღნიშნულ პირთა დანიშნულება სადავოა. ავტორთა ნაწილი მათ მენეჯერების, მმართველების ან უბრალოდ ზედამხედველების როლს ანიჭებს. იხ: *Badian E., Publicans and Sinners: Private Enterprise in the Service of the Roman Republic, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1972, 73.*

⁷⁰ *Balsdon J., Roman History, 65-50 B.C.: Five Problems. Journal of Roman Studies, Vol. 52, Issue 1-2, November 1962, 135.*

⁷¹ *Hollander D. B., Money in the Late Roman Republic, Brill, Leiden, 2007, 49.*

⁷² *Malmendier U., Law and Finance "at the Origin", Journal of Economic Literature, Vol. 47, № 4, December, 2009, 1079.*

⁷³ კომენტატორთა აზრით, მიზეზი იმისა, თუ რატომ არ მოხდა იმავე ტიპის საზოგადოებების შექმნა კერძო სფეროში, რომაული საზოგადოების საკმაოდ ანტიკომერციულ მენტალიტეტში, პოლიტიკურ კლიმატში ან თუნდაც იმ მარტივ ფაქტში უნდა ვეძიოთ, რომ კერძო საწარმოების უმრავლესობას რომში არც სჭირდებოდა *societas publicanorum*-ის მსგავსი კომპლექსური ორგანიზაცია. *Hansmann H., Kraakman R., Squire R., Law and the Rise of the Firm, Harvard Law Review, Vol. 119, 2005, 1363-1364.*

⁷⁴ *Societas publicanorum*-ის არსებობის ზუსტი პერიოდი უცნობია. სავარაუდოა რომ ისინი სათავეს ძვ.წ. მესამე საუკუნეში იღებდნენ (*Hansmann H., Kraakman R., Squire R., Law and the Rise of the Firm, Harvard Law Review,*

თვითონ *societas*-ის დასრულებასაც, რადგან სწორედ მასზე იყო დამოკიდებული სახელმწიფო შესყიდვების კონტრაქტების მოპოვება.⁷⁵ როგორც აღინიშნა, თვით უფრო კომპლექსური *societas publicanorum*-იც კი არ განიხილებოდა როგორც ცალკე იურიდიული პირი, რადგან ასეთი ცნება რომაული სამართლისათვის უცხო იყო.

თეორია იმის შესახებ, რომ *societas publicanorum* რეალურად არსებული რომაული სააქციო საზოგადოება იყო, თავისი აქციებითა და შეზღუდული პასუხისმგებლობით, ყოველთვის იწვევდა ჯანსაღ სკეპტიციზმს და დღესდღეობით მზარდი კრიტიკის ქვეშაა. ავტორთა ნაწილისათვის *societas publicanorum* იყო არა დღევანდელი სააქციო საზოგადოების, არამედ ღია შეზღუდული პასუხისმგებლობის მქონე პარტნიორული საზოგადოების წინამორბედი.⁷⁶ რომელი ისტორიკოსების ნათქვამს, რომ იტალიაში ყველა მოქალაქეს ჰქონდა აქცია (უფრო სწორად – წილი) ასეთ კომპანიებში, ზოგიერთი ავტორი, სულ მცირე „ფანტასტიკურ გადაჭარბებას“ უწოდებს⁷⁷ და უფრო სავარაუდოა, რომ, მიუხედავად ფართომასშტაბიანი ფინანსური ტრანზაქციებისა, პარტნიორთა რაოდენობა დიდად არ აჭარბებდა ჩვეულებრივ *societas*-ში არსებულ პარტნიორთა რაოდენობას.⁷⁸ ერთადერთი განსხვავება იყო ის, რომ *societas publicanorum* ნევრთა პირადი ქონება და სიმდიდრე გაცილებით აღემატებოდა ჩვეულებრივი ამხანაგობების ნევრების ქონებას. ეს გასაგებიცაა – მათ დიდი საჯარო პროექტები უნდა განეხორციელებინათ და ნევრებიც რომაული არისტოკრატიული ფენიდან იყვნენ. სხვა კრიტიკოსები მიუთითებენ, რომ მიუხედავად პირველადი წყაროების გამოყენებისა, ასეთ თამამი დასკვნა ფუნდამენტალურად დამყარებულია ტექსტების სადავო განმარტებაზე, რასაც ხელს დამატებით არაერთმნიშვნელოვანი თარგმანიც უწყობს.⁷⁹

დასკვნის სახით, შეიძლება ითქვას, რომ კრიტიკოსთა არგუმენტები საფუძველს მოკლებული არაა და ძველრომაული სოციალური, კულტურული და რაც მთავარია, ეკონომიკური მდგომარეობის გათვალისწინებით, საფიქრებელია, რომ *societas publicanorum* თვით რომაელებისთვისაც წარმოადგენდა სხვა არაფერს, თუ არა სახემეცვლილ *societas*-ს, რომელსაც სახელმწიფოსთან არსებული კავშირების გამო, მოქნილობისათვის მიენიჭა სპეციფიკური მახასიათებლები. ეს არ იყო რაიმე გააზრებული პროცესის შედეგი, რომელიც დადგა კორპორაციული პიროვნულობის აბსტრაქტული კონცეფციის გაცნობიერებიდან.⁸⁰ თანამედროვე სააქციო საზოგადოებასთან პარალელების გავლების ნაცვლად, ზოგიერთი ავტორი უფრო მიზანშეწონილად მიჩნევს, რომ *societas publicanorum* ძირითადად კაპიტალის მოზიდვის ინსტრუმენტად წარმოაჩინოს და მას უბრალოდ „კაპიტალურ საზოგადოებას“⁸¹ უწოდებს.⁸²

Vol. 119, 2005, 1360) და ახ. წ. მესამე საუკუნეში, იმპერიის კრიზისის ხანამდე ან ამ ხანის შემდეგ ასრულებენ არსებობას. ახ. წ. მეორე საუკუნისათვის მათ ჩამოსცილდათ გადასახადების აკრეფის ფუნქცია, თუმცა არა მთლიანად და იმ დროისათვის ისინი ჯერ კიდევ ანგარიშგასანევ ძალას წარმოადგენდნენ: იხ: *Crook J., Law and Life of Rome*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1967, 234. *Malmendier U., Societas Publicanorum: Staatliche Wirtschaftsaktivitäten in den Händen privater Unternehmer*, Böhlau Verlag GmbH, Köln, 2002, 61-64.

⁷⁵ თუმცა *societas publicanorum*-ის შემთხვევაში, რომაულმა ხელისუფლებამ დროთა განმავლობაში ნება დართო საზოგადოების ნევრებს, შეეცვალათ თავიანთი *manceps*-ი.

⁷⁶ *Hansmann H., Kraakman R., Squire R., Law and the Rise of the Firm*, Harvard Law Review, Vol. 119, 2005, 1362, fn.72. აქ ზემოაღნიშნული ავტორები გულისხმობენ *limited partnership*-ს. ქართულ საკორპორაციო სამართალში ყველაზე ახლო, თუმცა არა იდენტური სამენარმეო სუბიექტი იქნებოდა კომანდიტური საზოგადოება.

⁷⁷ *Crook J., Law and Life of Rome*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1967, 234-235.

⁷⁸ *Fleckner A. M., Antike Kapitalvereinigungen, Ein Beitrag zu den konzeptionellen und historischen Grundlagen der Aktiengesellschaft*, Böhlau Verlag GmbH & Co, Köln, 2010, 207-215.

⁷⁹ *Poitras G., Geranio M., Trading of Shares in the Societates Publicanorum?*, Explorations in Economic History, Vol. 61, July 2016, 97, 112-116.

⁸⁰ *Thomas J., Textbook of Roman Law*. North Holland, Amsterdam, 1976, 472.

⁸¹ გერმ. *Kapitalvereinung*.

3.3. Peculium

Peculium-ი წარმოადგენდა რომაელი *pater familias* მიერ სხვისთვის (როგორც წესი მონასათვის, თუმცა ეს შეიძლება ყოფილიყო ამავე *pater familias*-ის შვილი) სამართავად და ასევე სამენარმეო საქმიანობის განხორციელების მიზნით გადაცემულ ქონებას.⁸³ რადგანაც რომაელ *pater familias*-ს ფაქტობრივი აბსოლუტური, შეუზღუდავი უფლებები გააჩნდა როგორც საკუთარი შვილების, ასევე მონების მიმართ, რეალურად მისი შვილიცა და მონაც უნდა წარმოვიდგინოთ, როგორც ჩვეულებრივი ინსტრუმენტი საკუთარი ინტერესების გატარებისათვის.

Peculium-ის ფუნქცია საკმაოდ მარტივი იყო. სავაჭრო საქმიანობის მიმართ რომაელების (და განსაკუთრებით კი რომაული არისტოკრატის) მხრიდან ანტიპათიის გამო, აგრეთვე ზოგადად საქმის დელეგირების საშუალებით გამარტივების მიზნით, რომაელ მოქალაქეს შეეძლო ქონება გადაეცა საკუთარი მონასათვის,⁸⁴ რომელიც შესაძლებელია საკმაოდ კომპეტენტური ყოფილიყო და საკუთარი ბატონისათვის დიდი მოგება ეშოვა.

სამენარმეო თვალსაზრისით *peculium*-ის მნიშვნელობა მეტად მწირად უნდა ჩავთვალოთ, თვით ყველაზე მდიდარი რომაელების შემთხვევაშიც კი, იგი არ გამოიყენებოდა დიდი კაპიტალის ინვესტირებისათვის და მონა უბრალოდ თავისი ბატონის წარმომადგენლის ფუნქციას ასრულებდა მცირე ან საშუალო სამენარმეო საქმიანობაში.⁸⁵ აღნიშნული სადავო რამდენად შეიძლება საერთოდ შეფასდეს სამენარმეო საქმიანობის ფორმად.

ამის მიუხედავად ლიტერატურაში გამოთქმული ერთ-ერთი საინტერესო მოსაზრების თანახმად, სწორედ მონის საშუალებით რომაულ სამართალში მოხდა სამენარმეო საქმიანობის დეპერსონალიზაცია, რითაც გადაბარებული *peculium*-ის გზით, მონას შეეძლო ყოფილიყო მისი ბატონის დეფაქტო წარმომადგენელი (როგორც აღვნიშნეთ, პირდაპირი წარმომადგენლობა რომაული სამართლისათვის უცხო იყო) და ასეთი საქმიანობაც შეიძლება, წარმართულიყო მესაკუთრის სიკვდილის ან მისი საზოგადოებიდან გასვლის შემთხვევაშიც. რაც მთავარია, პასუხისმგებლობა შეზღუდული იქნებოდა მონისათვის გადაცემული *peculium*-ით და ბატონის ქონებაზე კრედიტორებს მოთხოვნის უფლება არ ექნებოდათ. აღნიშნული კი საკმაოდ წააგავს დღევანდელი კორპორაციების შექმნის ეკონომიკურ მიზნებს.⁸⁶ ეს, რა თქმა უნდა, არ უნდა გაგებულ იქნას იმგვარად, თითქოს *peculium* დღევანდელი საკორპორაციო-სამართლებრივი სისტემების იდენტური იყო. ის უბრალოდ კარგად აჩვენებს, რომ დეფაქტო რომაელ მოქალაქეებს შეეძლოთ სხვა, დღევანდელი გაგებით სრულიად არაეთიკური და ამორალური მეთოდებისათვის მიემართათ ზუსტად იმავე მიზნების მიღწევისათვის, რისთვისაც დღესდღეობით თანამედროვე საკორპორაციო სამართალში შეზღუდული პასუხისმგებლობის მქონე კაპიტალურ საზოგადოებებს იყენებენ.

⁸² *Societas publicanorum*-ზე დეტალურად იხ: Fleckner A. M., Antike Kapitalvereinigungen, Ein Beitrag zu den konzeptionellen und historischen Grundlagen der Aktiengesellschaft, Böhlau Verlag GmbH & Co, Köln, 2010, 145-215.

⁸³ ხარაიშვილი ა., გამჭოლი პასუხისმგებლობისა და შეზღუდული პასუხისმგებლობის პრინციპების ურთიერთმიმართება სამენარმეო სამართალში, „სამართლის ჟურნალი“, № 2, 2017, 127-128.

⁸⁴ აქ და შემდგომ შემთხვევებში საუბარი იქნება სწორად მონაზე, როგორც *peculium*-ის კლასიკურ შემთხვევაზე. შვილისათვის (როგორც წესი, ვაჟისათვის) ქონების გადაცემა სამენარმეო საქმიანობის მიზნით უფრო იშვიათი იყო და როგორც წესი, ეს გადაცემული ქონება შვილისათვის „სახარჯ ქონებას“ წარმოადგენდა.

⁸⁵ Fleckner A. M., Antike Kapitalvereinigungen, Ein Beitrag zu den konzeptionellen und historischen Grundlagen der Aktiengesellschaft, Böhlau Verlag GmbH & Co, Köln, 2010, 235-237.

⁸⁶ უფრო დანერგვით იხ: Abatino B., Dari-Mattiacci G., Perotti E. C., Depersonalization of Business in Ancient Rome, Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 31, № 2, 2011, 365-389.

4. რომაული არაკაპიტალური (არასამენარმეო) საზოგადოებები

სამენარმეო საქმიანობის გარდა, ძველ რომში გაერთიანებები შესაძლოა არასამენარმეო მიზნებისთვისაც შექმნილიყო. მათი აქ განხილვა მნიშვნელოვანია იმ კუთხით, რომ ზოგიერთი მათგანი (განსაკუთრებით კი *universitas*) ინსტიტუციონალური თვალსაზრისით უახლოვდებოდა იურიდიული პირის დღევანდელ გაგებას, თუმცა ბოლომდე, რა თქმა უნდა, არ იყო მისი ტოლფასი. არაკაპიტალური საზოგადოებები რომში მრავალი იყო, მათგან შესაძლოა გამორჩეულ იქნას რამდენიმე ძირითადი ფორმა: *collegia*, *universitas* და *sodalitates (sodalicia)*.

აქვე კიდევ ერთხელ აღსანიშნავია ტერმინოლოგიის პრობლემა. რომაულ სამართალში ქალაქების, თემებისა და ზოგადად სხვა მუნიციპალიტეტების მიმართ გამოიყენებოდა სიტყვების მთელი წყება, მათ შორის *universitas*-იც. რადგან ხშირად ქალაქის მუნიციპალიტეტი წარმოადგენდა ერთ-ერთ ყველაზე კომპლექსურ ორგანიზაციას, რომელიც გამოდიოდა ქალაქის სახელით და ფლობდა ქონებას, რომელი იურისტებისათვის, რომელთა ნაშრომებმაც ჩვენამდე მოაღწია, სწორედ ის წარმოადგენდა თეორიულად უფრო კარგად ჩამოყალიბებული *universitas*-ის უპირველეს მაგალითს.⁸⁷ დანარჩენები, როგორც იყო *collegia* და *sodalitates (sodalicia)*, წარმოადგენდნენ არასამენარმეო, მრავალპროფილიან გაერთიანებებს.

4.1. Collegia

რომაული *collegia*, თვითონ სახელიდანვე გამომდინარე, წარმოადგენდა პირთა კოლექტივურ გაერთიანებას, იქნებოდა ეს საერთო პროფესიონალურ საფუძველზე (რაც მათ შუა საუკუნეების გილდიებთან აახლოებდა) თუ ერთიანი მიზნის განხორციელების მიზნით. კოლექტივში საკმაოდ დიდი რაოდენობით ადამიანი შეიძლება გაერთიანებულიყო: რამდენიმე ასეულიც ან შესაძლებელია ათასიც კი.⁸⁸ მიუხედავად იმისა, რომ გაერთიანების მიზანი არ იყო სამენარმეო საქმიანობის წარმართვა, წყაროებში ვხვდებით ცნობებს, როდესაც ნახსენებია კოლექტივის მიერ განხორციელებული სავაჭრო ღონისძიებები.⁸⁹ კოლექტივი იმდენად ყოველდღიურ და გავრცელებულ ფორმად მიიჩნეოდა, რომ აღნიშნულს დღევანდელი სამართლის მეცნიერებისათვის უარყოფითი ეფექტიც მოჰყვა: რადგანაც კოლექტივი ჩვეულებრივი და საყოველთაოდ მიღებული იყო დიდი ხნის განმავლობაში, რომაული სამართალი მას უბრალოდ უგულებელყოფდა და მის დეტალურ რეგულირებას საჭიროდ არც მიიჩნევდა.⁹⁰ ამგვარად მათზე მსჯელობა ჩვენ მხოლოდ იმ მწირი წყაროებით შეგვიძლია, რომელიც დღემდე შემორჩა.

Collegium შესაძლებელია მინიჭებოდათ *corpus habere* პრივილეგია, რაც საშუალებას მისცემდა მათ ჰქონოდათ საკუთარი ქონება, წარმოადგენილი ყოფილიყვნენ წარმომადგენლის საშუალებით და

⁸⁷ რომაულ სამართალში „ტექნიკური ენის“ (*technologische Sprache*) არარსებობისა და ზოგადად ტერმინოლოგიის პრობლემების შესახებ იხილეთ *Duff P. W.*, *Personality in Roman Private Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 1938, 37, fn.4.

⁸⁸ *Ausbüttel F. M.*, *Untersuchungen zu den Vereinen im Westen des Römischen Reiches*, M. Laßleben, Kallmünz, 1982, 35.

⁸⁹ *პლუტარქე* თავის „პარალელურ ბიოგრაფიებში“ აღნიშნავს, რომ რომაელმა მეფე *ნუმა პომპილიუსმა* გააფართოვა პროფესიონალურ გაერთიანებათა ჩამოყალიბების, შეკრებისა და საქმიანობის უფლებები. იხ: *Plutarch*, *Plutarch's Lives*, Vol. I: Theseus and Romulus. Lycurgus and Numa. Solon and Publicola (Loeb Classical Library № 46), *Perrin B.* (Trans.), Harvard University Press, Cambridge, 1967, 365-367. კრიტიკული განხილვისათვის, სადაც კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას რომში ასეთ ადრეულ ხანაში კოლექტივის არსებობა, იხ: *Gabba E.*, *The Collegia of Numa: Problems of Method and Political Ideas*, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 74, 1984, 81-86

⁹⁰ *Duff P. W.*, *Personality in Roman Private Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 1938, 107.

შეეტანათ სარჩელი სასამართლოში. მათ, როგორც წესი, აღიარებისათვის სახელმწიფო ნებართვა სჭირდებოდათ. აღნიშნული არ წარმოადგენდა მათი პიროვნულობისა და განცალკევებულობის აღიარებას, არამედ უბრალოდ კოლეგიაში გაერთიანებული პირებისათვის შეკრების ნებართვას.⁹¹

პროფესიონალური კოლეგიები ძველ რომში მრავალნაირი შეიძლება ყოფილიყო: პოეტების⁹², ფეიქრების,⁹³ მცხოვრებთა,⁹⁴ დამკრძალავი,⁹⁵ და სხვა.⁹⁶ გარდა პროფესიონალური კოლეგიებისა, რომში საკმარისად იყო რელიგიური კოლეგიები,⁹⁷ რომლებიც რომაული წარმართული პანთეონის რომელიმე ღმერთს ეძღვნებოდა.⁹⁸ სამართლის თვალში ყველა ფაქტობრივად ერთი და იგივე იყო და ისინი მხოლოდ საქმიანობის სფეროთი თუ განსხვავდებოდნენ.⁹⁹

როგორც ლიტერატურაშია აღნიშნული, კოლეგიებიდან რეალურად კორპორაციულ პიროვნულობასთან მიახლოებული უფლებების მქონე მხოლოდ მცირე ნაწილი იყო, რომელთაც ქონების ფლობისა და სასამართლოში გამოსვლის ზემოთ უკვე ნახსენები უფლება ჰქონდათ და რომის ხელისუფლება ასეთ პრივილეგიებს იმათ გადასცემდა, ვინც საკმარისად ძლიერი იყო ფინანსურად აღნიშნული რომ საერთოდ მოეთხოვა.¹⁰⁰

წინამდებარე სტატიის მიზნისათვის რომაული *collegia* უფრო ნაკლები მნიშვნელობისაა, რადგან ლიტერატურაში არ ჩანს თუნდაც მინიმუმ იმაზე, რომ ის ოდესმე სხვაგვარად განიხლებოდა, გარდა როგორც კერძო ფიზიკური პირებისაგან შემდგარი არასამართლებო გაერთიანება.

4.2. Universitas

ძველრომაული ინსტიტუტებიდან ყველაზე საინტერესოს უდავოდ *universitas* წარმოადგენს. დღევანდელი იურიდიული პირის ცნებასთან ყველაზე ახლოს სწორედ ის იდგა. დროთა განმავლობაში რომაელმა იურისტებმა სწორედ *universitas*-ით მოხსენიებდნენ კანონით მიერ აღიარებულ უფლებების მქონე ჯგუფებს, როგორც კოლექტიურ პირს.¹⁰¹ როგორც ორგანიზაციული ფორმა, იგი

⁹¹ Thomas J., *Textbook of Roman Law*, North Holland, Amsterdam, 1976, 473.

⁹² *Collegium poetarum*. იხ: Crowther N. B., *The Collegium Poetarum at Rome: Fact and Conjecture*, Latomus, Vol. 32, Issue 3, 1973, 575-560.

⁹³ *Collegia centonariorum*. Liu J., *The Guilds of Textile Dealers in the Roman West*, Brill, Leiden, 2009.

⁹⁴ *Collegia pistorum*.

⁹⁵ *Collegia funeraticia*. აღნიშნულის შესახებ უფრო დანვრილებით იხილეთ Sano M., *Collegia Through Their Funeral Activities: New Light on Sociability in the Early Roman Empire*, *Espacio Tiempo y Forma Serie II Historia Antigua*, Issue 25, 2012, 393-414. აქვე აღსანიშნავია, რომ გამოთქმულია მოსაზრება, რომ სპეციალური დამკრძალავი კოლეგიის ფორმა არ არსებობდა და ზოგადად ამ ფუნქციებს კოლეგიების გარდა, სხვა სახის საზოგადოებრივ ითავსებდნენ. Liu J., *The Guilds of Textile Dealers in the Roman West*, Brill, Leiden, 2009, 265-266. Perry J. S., *The Roman Collegia: The Modern Evolution of Ancient Concept*, Brill, Leiden, 2006, 23-60.

⁹⁶ არასრული ჩამონათვალი შეგიძლიათ იხილოთ: Liu J., *Professional Associations*, წიგნში: *The Cambridge Companion to Ancient Rome*, Erdkamp P. (Ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 2013, 356.

⁹⁷ *Collegia sacerdotum*. იხ: Rüpke J., *Collegia sacerdotum—Religiose Vereine in der Oberschicht.* წიგნში: *Antike Vereine: Studien und Texte zu Antike und Christentum*, Egelhaaf-Gaiser U., Schäfer A. (Ed.), Mohr Siebeck, Tübingen, 2002, 41–68.

⁹⁸ კოლეგიების საქმიანობა შეიძლება ოთხ განზოგადებულ სფეროდ დავყოთ: საკულტო, რელიგიური და სადღესასწაულო დაწესებულებანი; დამკრძალავი საზოგადოებები, სახელმწიფო უზრუნველყოფა; ორმხრივი დახმარება და რაც ყველაზე მთავარია – პოლიტიკური აქტივობები. იხ: *Ausbüttel F. M., Untersuchungen zu den Vereinen im Westen des Römischen Reiches*, M. Laßleben, Kallmünz, 1982, 49-98.

⁹⁹ Duff P. W., *Personality in Roman Private Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 1938, 129.

¹⁰⁰ იქვე, 149-150.

¹⁰¹ იქვე, 37.

გამოიყენებოდა სხვადასხვა ძირითადად არაკომერციული, მაგრამ განსაკუთრებით რელიგიური და სახელმწიფო გაერთიანებებისათვის.¹⁰²

Universitas-ის ზუსტი თარგმანი პრობლემებთანაა დაკავშირებული. იგი არასდროს წარმოადგენდა რაიმე მკაცრად განსაზღვრულ ტექნიკურ ტერმინს და ის სავარაუდოდ აღნიშნავდა როგორც კონკრეტულ ორგანიზაციას, აგრეთვე ზოგადად მთლიანობას, ჯგუფს. ყველაზე სწორი იქნება, თუ მას განვმარტავთ როგორც რაიმე მთლიანს, უნივერსალურს, რომელიც კონტრასტს ჰქმნის, შეპირისპირებულია საკუთარ ნაწილებთან ან მთლიანობას, ჯგუფს, რომელიც განსხვავდება საკუთარი წევრებისგან.¹⁰³

აღნიშნული ფორმა ყველაზე მეტ ინტერესს იწვევს, რადგან სწორედ მას ემყარება ზოგიერთი მოსაზრება, რომ რომაელებს უკვე ჰქონდათ შემუშავებული კორპორაციული პიროვნულობის ცნება, თუნდაც არაორგანიზებულად და არაფორმალურად. სამართალმცოდნეები, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ რომაელებმა მაინც მოახერხეს იურიდიული პირის ცნებამდე მისვლა, თავიანთ არგუმენტს რომაული დიგესტებიდან ძირითადად უღპიანეს ერთ ფრაზაზე¹⁰⁴ ამყარებენ, რაც თარგმანის სირთულიდან გამომდინარე პრობლემებთანაა დაკავშირებული.¹⁰⁵

წინამდებარე სტატიაში უკვე იყო საუბარი რომაელთა მეტად სპეციფიკურ მიდგომაზე გაერთიანებების ბუნებასთან დაკავშირებით, და ეს ყველაზე ცალსახად *universitas*-ის მიმართ იყო გამოხატული. რომაელებისათვის იურიდიული პირი არ იყო ფიქცია, არამედ წარმოადგენდა რეალურად არსებულ კომპოზიტურ წარმონაქმნს, რომელიც განსხვავდებოდა მასშივე შემავალი პირებისგან. აღნიშნული კონცეფცია ძალიან ახლოსაა იურიდიული პირის დღევანდელ გაგებასთან, თუმცა ამავდროულად ამკარაა, რომ ასეთი ცნება რომაელებისათვის სრულიად უცხო იყო. ამიტომ ისმევა საჩოთირო შეკითხვა. თუ იურიდიული პირი არც სრული ფიქციაა და არც მასში შემავალი პირების მექანიკური ერთობლიობა, მაშინ მაინც რა არის ის?¹⁰⁶ თანამედროვე სამართალმცოდნეობას ამაზე პასუხი აქვს: იურიდიული პირი არის რეალურად არსებული სამართლის სუბიექტი, რომელსაც საკუთარი, მასში შემავალი პირებისაგან განცალკევებული პიროვნულობა გააჩნია. რომაელებს კი, სავარაუდოა, რომ აღნიშნულ შეკითხვაზე საბოლოო პასუხი არ ჰქონდათ ჩამოყალიბებული. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ისევე როგორც რომაული ოჯახი, საზოგადოებები რომაელებისათვის ასოცირდებოდა კერძო ინდივიდებისგან შექმნილ მთლიანობასთან, სუბიექტთან რომელიც ახალი იყო, იმგვარად, რომ მისი შემადგენელი წევრები ინარჩუნებდნენ საკუთარ რაობას. აღნიშნული,

¹⁰² Fleckner A. M., Antike Kapitalvereinigungen, Ein Beitrag zu den konzeptionellen und historischen Grundlagen der Aktiengesellschaft, Böhlau Verlag GmbH & Co, Köln, 2010, 336.

¹⁰³ Duff P. W., Personality in Roman Private Law, Cambridge, Cambridge University Press, 1938, 36-37.

¹⁰⁴ Digest. 3, 4, 7.

¹⁰⁵ "Si quid universitati debetur, singulis non debetur, nec quod universitas singuli debet". „თუ მთლიანს აკისრია ვალდებულება, ის არ წარმოადგენს თითოეულის ვალს ერთმანეთის მიმართ და არც თითოეული ინდივიდუალურად აგებს პასუხს იმისათვის, რაც მთლიანის ვალდებულებაა.“ თარგმანი ეყრდნობა ინგლისურ ტექსტს: Felmeth A. X., Horwitz M., Guide to Latin in International Law, Oxford University Press, Oxford, 2009, 262. სხვა თარგმანებში საუბარია იმაზე, რომ საზოგადოების (*universitas*, როგორც გერმანული *Körperschaft*) ვალდებულებისათვის მისი წევრები პასუხს არ აგებდნენ: Hausmanniger H., Selb W., Römisches Privatrecht, 6. Aufl., Böhlau Verlag, Wien, 1991, 139. ამ უკანასკნელი ვერსიით ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს რომაელები აღიარებდნენ შეზღუდულ პასუხისმგებლობას, რაც იმთავითვე იმაზე მიანიშნებს, რომ ისინი, მართალია ირიბად და არასისტემურად, მაგრამ მაინც მივიდნენ იურიდიული პირის გარკვეულ ცნებამდე. სამწუხაროდ ზუსტი თარგმანის შეუძლებლობა აბრკოლებს გაგებას იმისა, თუ კონკრეტულად რას გულისხმობდა უღპიანე ამ ფრაზაში. იგივე *universitati* ამ ფრაზაში შეიძლება გაგებულ იქნას როგორც „საზოგადოება“, „კორპორაცია“, მაგრამ ასევე როგორც „ერთიანობა“, „მთლიანობა“. ჩანანერი აგრეთვე არაფერს ამბობს შიდა ურთიერთობებზე და ზოგადად დეტალებს არის მოკლებული. იხ; Fleckner A. M., Antike Kapitalvereinigungen, Ein Beitrag zu den konzeptionellen und historischen Grundlagen der Aktiengesellschaft, Böhlau Verlag GmbH & Co, Köln, 2010, 336.

¹⁰⁶ Spaak T., A Critical Appraisal of Karl Olivecrona's Legal Philosophy, Springer Verlag, Stockholm, 2014, 222.

მართალია, ემსგავსება იურიდიული პირის დღევანდელ ცნებას, თუმცა მაინც განსხვავებული კონცეფციაა. შეიძლება ითქვას, რომ *universitas* წარმოადგენდა რომაული იურიდიული პიროვნულობის შესახებ არსებული (უფრო სწორად სპონტანურად, არასისტემურად ჩამოყალიბებული) თეორიული ნააზრების მწვერვალს¹⁰⁷ და ამ სახით ის ძველრომაული საზოგადოებებიდან ყველაზე ახლოს იდგა დღევანდელ იურიდიულ პირთან.

4.3. Sodalitates (Sodalicia)

ძველ რომში არსებული გაერთიანებებიდან *sodalitates*-ზე (იგივე *sodalicia*)¹⁰⁸ ყველაზე მწირი ინფორმაცია მოიპოვება, რაც იძულებულს გვხდის მხოლოდ ამ მცირე მასალის საფუძველზე აღვადგინოთ მთლიანი სურათი და გამოვიტანოთ გარკვეული დასკვნები.

რომაულ სამართალში კლასიფიკაციის ნაკლებობის გამო, საფიქრებელია, რომ იმავე *collegia* ან *societas*-ის მსგავსად, *sodalitates*-იც აღნიშნავდა იმ პირების ერთობლიობას, რომელიც საერთო მიზნისათვის მუშაობდნენ. თუმცა აქვე აღსანიშნავია, რომ მათგან განსხვავებით, როგორც ჩანს, *sodalitates* უარყოფითი დატვირთვისაც ატარებდა და მთავრობა მის მიმართ კეთილგანწყობილი სულაც არ იყო. ყოველ შემთხვევაში არსებული ლიტერატურა ასეთი არასახარბიელო დასკვნის საშუალებას ნამდვილად იძლევა.

ჩვ.წ.-მდე 55 წელს კონსულ მარკუს ლიცინიუს კრასუსის¹⁰⁹ სპონსორობით რომაულმა სენატმა მიიღო კანონი, რომელიც კრძალავდა ამომრჩეველთა დაშინების ან მოქრთამვის მიზნით დანაშაულებრივი ჯგუფების შექმნას.¹¹⁰ ასეთი ჯგუფის აღსანიშნავად სწორედ სიტყვა *sodalicia* იყო გამოყენებული და კანონის მიზნისათვის *sodalicia* აღნიშნავდა ელიტურ გაერთიანებებს,¹¹¹ რომლებიც არჩევნების დროს ამომრჩეველთა მოქრთამვას ახორციელებდნენ.¹¹²

იმპერატორ დომიციანეს¹¹³ დროს გამოცემულ მუნიციპალურ კანონმდებლობაში (*Lex Imitana*) ერთმანეთისგან განსხვავებულია საზოგადოება *sodalitium* და კოლეგია (*collegium*) და აღნიშნულია, რომ არც ერთის ჩამოყალიბება არ შეიძლება შეთქმულების მიზნისათვის.¹¹⁴ წინააღმდეგ შემთხვევაში კონსპირატორებს ასტრონომიული ჯარიმის გადახდა მოუწევდათ.¹¹⁵ ავტორთა

¹⁰⁷ Duff P. W., *Personality in Roman Private Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 1938, 37.

¹⁰⁸ რომაული სამართლის ენციკლოპედიურ ლექსიკონში, *sodalitates* და *sodalicia* ერთი და იგივე პარაგრაფში (*entry*) მოქცეული. ზოგადად ამ ორს შორის რთულია რაიმე არსებითი განსხვავების პოვნა და უპირანი იქნებოდა მათი ერთად განხილვა. იხ: Berger A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1953, 709-710.

¹⁰⁹ Marcus Licinius Crassus (115-53 BC).

¹¹⁰ *Lex Licinia de sodaliciis*. იხ: Gruen E. S., *The Last Generation of the Roman Republic*, University of California Press, Berkeley, 1995, 230-231.

¹¹¹ „საარჩევნო ჯგუფები“ (*“electoral combines”*). იხ: Bauman R. A., *Lawyers in Roman Transitional Politics: A Study of Relations between the Roman Jurists and the Emperors from Augustus to Hadrian*, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1985, 32.

¹¹² Mouritsen H., *Plebs and Politics in the Late Roman Republic*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, 149-150. სხვები მიუთითებენ, რომ *sodaliciis* აქ უნდა გავიგოთ როგორც *sodalitas*-ის წევრები, ანუ კანონი უშუალოდ წევრების წინააღმდეგ იყო მიმართული. იხ: Cohn M., *Zum Römischen Vereinsrecht: Abhandlungen aus der Rechtsgeschichte, Habilitationsschrift*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1873, 66-67.

¹¹³ Domitianus (51-96).

¹¹⁴ González J., Crawford M. H., *The Lex Imitana: A New Copy of the Flavian Municipal Law*, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 76, 1986, 172, 223-224.

¹¹⁵ კერძოდ 10 000 რომაული სესტერცია. შედარებისათვის რომაელი ლეგიონერის წლიური შემოსავალი იმპერატორ დომიციანეს დროს სულ 1 200 სესტერცია იყო. იხ: Speidel M. A., *Roman Army Pay Scales*, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 82, November 1992, 87.

ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ ეს კანონი კარგად ასახავს რომაელი კანონმდებლის მეტად საექვო და მოკიდებულებას ადამიანთა გაერთიანებებისადმი, რომლებიც, თუმცა პირდაპირ არასოდეს იკრძალებოდნენ, კანონმდებლის მიერ მათ მიმართ მაინც იყო გარკვეული წინაპირობები და მოთხოვნები წაყენებული იმისათვის, რომ ამ ჯგუფის წიაღში ანტისახელმწიფოებრივი შეთქმულება არ გაჩენილიყო.¹¹⁶ შესაბამისად, ასეთი კანონები გამიზნული იყო წესრიგის შენარჩუნებისა და უკანონო ან საშიში გაერთიანებების წარმოქმნის თავიდან არიდებისაკენ.¹¹⁷

ზემომოყვანილი გარემოებებიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილი იქნება, თუ *sodalitates* (იმავე *sodalicia*-ს) მივიჩნივთ ადამიანთა ჯგუფს ან დაჯგუფებას, რომელიც უფრო პოლიტიკური ან სოციალური სარჩულით იქმნებოდა, ვიდრე სამეწარმეო, რაც რომაულ მთავრობას აიძულებდა უფრო მეტი ყურადღება დაეთმო მათთვის, ვიდრე იმავე კოლეგიისა თუ საზოგადოებისათვის. ამავდროულად როგორც აღვნიშნეთ, რომაულ სამართალში ტერმინოლოგიური აღრევის სერიოზული პრობლემა არსებობდა და სრულიად შესაძლებელია *sodalitates* უფლებრივად იმავე კოლეგიისგან დიდად არ განსხვავდებოდა. ავტორთა ერთი ნაწილი მათ ფაქტობრივად ერთი და იმავე საზოგადოებად განიხილავს და კოლეგიასა და *Sodalicia* – ს სინონიმებადაც მიიჩნევს.¹¹⁸

5. დასკვნა

წინამდებარე სტატიის დასკვნის სახით შეიძლება მოკლედ შეჯამებული იყოს იურიდიული პირის კონცეფცია რომაულ სამართალში იმით, რომ ასეთი კონცეფცია, წმინდა სამართლებრივი კუთხით, რომაელებს არ გააჩნდათ. თვით ორგანიზაციული და სტრუქტურულად კომპლექსური კომერციული *societas publicanorum*-ის ან, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, ძველი რომაელი სამართალმცოდნეების მიერ „სხვა“ სუბიექტად აღიარებული *universatis*-ის შემთხვევაშიც, სამართლის თეორია ძველ რომში უბრალოდ არ იყო მისული იმ დონემდე, რომ კიდევ ერთი მცირე, მაგრამ მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადაედგა – აბსტრაქტულად განეცალკევებინა ერთმანეთისგან ინდივიდუალური პირები და გაერთიანებები. ძველრომაული კერძო სამართალი, მიუხედავად იმისა, რომ იგი დღეს საყოველთაოდაა აღიარებული დღევანდელი კონტინენტალური და საერთო სამართლის წინამორბედად, მოკლებული იყო სისტემატიზაციასა და აბსტრაქტულ ცნებებს. ის, თუ რატომ არ მოხდა იურიდიული პირის ცნების სრულყოფილად ჩამოყალიბება და სისტემატიზაცია შეიძლება მრავალგვარი მიზეზით აიხსნას: ეკონომიკურით, სოციალურით, ისტორიულითა და ა. შ.

აღნიშნულის მიუხედავად სტატიაში ნაჩვენები იყო რომაული სამართალში არსებული მეტად საინტერესო მომენტები: გაერთიანებები, რომლებიც ითვლებოდნენ არა განცალკევებულ პირებად ან სამართლის სუბიექტებად, არამედ რაღაც სხვად, რომელიც განუყოფელი იყო მასშივე შემავალი კერძო პირებისგან. ის, თუ კერძო რა იყო ეს რაღაც, ზუსტი და ერთმნიშვნელოვანი პასუხი რომაელ სამართალმცოდნეებს არ ჰქონდათ. ამის მიუხედავად, რომაულ სამართალში აღმოცენებული *societas* და *universitas* ფართოდ გავრცელდა შუა საუკუნეებში და ზეგავლენა მოახდინა იურიდიული პირის ცნების ჩამოყალიბებაზე. ამგვარად, უდავოა, რომ გარკვეული, თუმცა არა სრულყოფილი, პარალელებების გავლება ნამდვილად შეიძლება დღევანდელ სააქციო თუ შეზღუდული პასუხის-

¹¹⁶ მაგალითად გამოდგება იმპერატორ ტრაიანეს უარი მცირე აზიის მმართველ პლინიუს მცირეს ნებართვაზე, ჩამოყალიბებულიყო მეხანძრეთა კოლეგია. იმპერატორი აქაც კი შეთქმულების საშიშროებას ხედავდა. *Duff P. W., Personality in Roman Private Law, Cambridge, Cambridge University Press, 1938, 113-114.*

¹¹⁷ *Venticinque P. F., Honor Among Thieves: Craftsmen, Merchants, and Associations in Roman and Late Roman Egypt, University of Michigan Press, Ann Harbor, 2016, 174-175.*

¹¹⁸ *Duff P. W., Personality in Roman Private Law, Cambridge, Cambridge University Press, 1938, 112, 142.*

მგებლობის საზოგადოებებთან, თუნდაც ეს პარალელები უფრო ზოგადი ორგანიზაციული და არ-სობრივი სტრუქტურული თვალსაზრისით იკვეთებოდეს ვიდრე, ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით, თეორიული საფუძვლებიდან გამომდინარე.

ბიბლიოგრაფია:

1. ხარაიშვილი ა., გამჭოლი პასუხისმგებლობისა და შეზღუდული პასუხისმგებლობის პრინციპების ურთიერთმიმართება სამეწარმეო სამართალში, „სამართლის ჟურნალი“, № 2, 2017, 127-128.
2. Abatino B., Dari-Mattiacci G., Perotti E. C., Depersonalization of Business in Ancient Rome, *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 31, № 2, 2011, 365-389.
3. Ankum H., Societas Omnium Bonorum and Dos in Classical Roman Law, *Israel Law Review*, Vol. 29, Issue 1-2, 1995, 106.
4. Aubet M. A., *Commerce and Colonization in the Ancient Near East*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, 339.
5. Badian E., *Publicans and Sinners: Private Enterprise in the Service of the Roman Republic*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1972, 73.
6. Balsdon J., Roman History, 65-50 B.C.: Five Problems. *Journal of Roman Studies*, Vol. 52, Issue 1-2, November 1962, 135.
7. Bauman R. A., *Lawyers in Roman Transitional Politics: A Study of Relations between the Roman Jurists and the Emperors from Augustus to Hadrian*, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1985, 32.
8. Berger A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1953, 624, 709-710.
9. Berman H. J., *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*, Harvard University Press, Cambridge, 1983, 149-150, 215-216.
10. Birks P., *The Roman Law of Obligations*, Oxford University Press, Oxford, 2014, 118, 260.
11. Blackstone W., *Commentaries on the Laws of England*, Book I: Of the Rights of Persons, *Prest W., (Ed.)*, Oxford University Press, Oxford, 2016, 304.
12. Broekaert W., *Joining Forces: Commercial Partnerships or Societates in the Early Roman Empire*, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Band 61, Heft 2, Stuttgart, 2012, 228, 230.
13. Brunt P. A., The 'Fiscus' and Its Development, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 56, 1966, 85.
14. Buckland W.W., *A Text-book of Roman law from Augustus to Justinian*, Cambridge University Press, Cambridge, 1921, 176-177, 504, 505.
15. Crook J., *Law and Life of Rome*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1967, 206, 229, 231, 234-235.
16. Crowther N.B., The Collegium Poetarum at Rome: Fact and Conjecture, *Latomus*, Vol. 32, Issue 3, 1973, 575-560.
17. Duff P.W., *Personality in Roman Private Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 1938, 1-25, 36, 37, 50, 55-58, 107, 112, 113-114, 129, 142, 149-150.
18. Felmeth A. X., Horwitz M., *Guide to Latin in International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2009, 262.
19. Finley M. I., *The Ancient Economy*, University of California Press, Berkeley, 1999, 141.
20. González J., Crawford M.H., The Lex Imitana: A New Copy of the Flavian Municipal Law, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 76, 1986, 172, 223-224.
21. Gruen E. S., *The Last Generation of the Roman Republic*, University of California Press, Berkeley, 1995, 230-231.
22. Hawk B., *Law in Commerce in Pre-Industrial Societies*, Brill – Nijhoff, Leiden, 2015, 230-233.
23. Hansmann H., Kraakmann R., Squire R., Incomplete Organizations: Legal Entities and Asset Partitioning in Roman Commerce, *ECGI Working Paper Series in Law*, Paper № 271/2014, October, 2014, 6, <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2506334> [15.11.2020].

24. *Hansmann H., Kraakman R., Squire R.*, Law and the Rise of the Firm, *Harvard Law Review*, Vol. 119, 2005, 1360, 1362, 1363-1364.
25. *Harland P.*, *Greco-Roman Associations: Texts, Translations, and Commentary*, Vol. II: North Coast of the Black Sea, Asia Minor, De Gruyter, Berlin, 2014, 97.
26. *H. F. J.*, Review of Personality in Roman Private Law by P. W. Duff, *The Cambridge Law Journal*, Vol. 7, № 1, 1939, 160.
27. *Hollander D. B.*, *Money in the Late Roman Republic*, Brill, Leiden, 2007, 49.
28. *Kaser M.*, *Roman Private Law*, 4th Ed., *Dannenbring R. (Trans.)*, University of South Pretoria, Pretoria, 1984, 93, 95-96.
29. *Khanna V.*, Business Organizations in India Prior to the British East India, in: *Research Handbook on the History of Corporate and Company Law*, *Wells H. (Ed.)*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2018, 33-64.
30. *Laube D.*, Societas as Consensual Contract, *The Cambridge Law Journal*, Vol. 6, № 3, 1938, 382-383, 390.
31. *Liu J.*, *The Guilds of Textile Dealers in the Roman West*, Brill, Leiden, 2009, 265-266.
32. *Liu J.*, Professional Associations, in: *The Cambridge Companion to Ancient Rome*, *Erdkamp P. (Ed.)*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, 356.
33. *Machen A. W.*, Corporate Personality, *Harvard Law Review*, Vol. 24, № 4, February, 1911, 255.
34. *Malmendier U.*, Roman Shares, in: *The Origins of Value: The Financial Innovations That Created Modern Capital Markets*, *Goetzmann W. N., Rouwenhorts K. G. (Eds.)*, Oxford University Press, Oxford, 2005, 36-40.
35. *Malmendier U.*, Law and Finance "at the Origin", *Journal of Economic Literature*, Vol. 47, № 4, December 2009, 1079.
36. *Mauss M.*, A Category of the Human Mind: The Notion of Person; The Notion of Self, *Halls W. D., (Trans.)*, in: *The Category of the Person: Anthropology, Philosophy, History*, *Carrithers M., Collins S., Lukes S. (Eds.)*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985, 14-15.
37. *Mouritsen H.*, Plebs and Politics in the Late Roman Republic, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, 149-150.
38. *Mousourakis G.*, *Fundamentals of Roman Private Law*, Springer Verlag, Berlin, 2012, 85.
39. *Olivecrona K.*, Three Essays in Roman Law, Munksgaard, Copenhagen, 1949, 5, 17, 26-27.
40. *Perry J. S.*, *The Roman Collegia: The Modern Evolution of Ancient Concept*, Brill, Leiden, 2006, 23-60.
41. *Plutarch*, *Plutarch's Lives*, Vol. I: Theseus and Romulus. Lycurgus and Numa. Solon and Publicola (Loeb Classical Library № 46), *Perrin B. (Trans.)*, Harvard University Press, Cambridge, 1967, 365-367.
42. *Poitras G., Geranio M.*, Trading of Shares in the Societates Publicanorum?, *Explorations in Economic History*, Vol. 61, July 2016, 97, 112-116.
43. *Radin M.*, Fundamental Concepts of the Roman Law, *California Law Review*, Vol. 13, Issue 2, January 1925, 120.
44. *Sano M.*, Collegia Through Their Funeral Activities: New Light on Sociability in the Early Roman Empire, *Espacio Tiempo y Forma Serie II Historia Antigua*, Issue 25, 2012, 393-414.
45. *Seymour E. B., Jr.*, The Historical Development of the Common-Law Conception of a Corporation, *The American Law Register (1898-1907)*, Vol. 51, № 9, Vol. 42 New Series, September, 1903, 530-531.
46. *Spaak T.*, A Critical Appraisal of Karl Olivecrona's Legal Philosophy, Springer Verlag, Stockholm, 2014, 222.
47. *Speidel M. A.*, Roman Army Pay Scales, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 82, November 1992, 87.
48. *Thomas J.*, *Textbook of Roman Law*, North Holland, Amsterdam, 1976, 301, 470, 472, 473, 475.
49. *Tomasic R., Bottomley S., McQueen R.*, *Corporations Law in Australia*, The Federation Press, Sydney, 2002, 44.
50. *Venticinque P. F.*, Honor Among Thieves: Craftsmen, Merchants, and Associations in Roman and Late Roman Egypt, University of Michigan Press, Ann Harbor, 2016, 174-175.
51. *Zimmermann R.*, *The Law of Obligations: Roman Foundations of Civil Tradition*, Oxford University Press, Oxford, 1996, 452, 454.

52. *Zwalve W. J.*, Callistus's Case: Some Legal Aspects of Roman Business Activities, in: The Transformation of Economic Life under the Roman Empire, Proceedings of the Second Workshop of the International Network Impact of Empire (Roman Empire, c. 200 B.C. – A.D. 476), Nottingham, July 4-7, 2001, *Blois L., Rich J. (Eds.)*, Amsterdam, 2001, 119.
53. *Littlewoods Mail Order Stores v. Inland Revenue Commissioners*, [1969] 1 W.L.R. 1241 (A.C.) at 1254.
54. *Ausbüttel F. M.*, Untersuchungen zu den Vereinen im Westen des Römischen Reiches, M. Laßleben, Kallmünz, 1982, 35, 49-98.
55. *Cohn M.*, Zum Römischen Vereinsrecht: Abhandlungen aus der Rechtsgeschichte, Habilitationsschrift, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1873, 66-67.
56. *Coing H.*, Europäisches Privatrecht, Band I: Älteres Gemeines Recht, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1985, 465.
57. *Fleckner A. M.*, Antike Kapitalvereinigungen, Ein Beitrag zu den konzeptionellen und historischen Grundlagen der Aktiengesellschaft, Böhlau Verlag GmbH & Co, Köln, 2010, 35, 117, 127, 131, 145-215, 235-237, 336.
58. *Hausmanniger H., Selb W.*, Römisches Privatrecht, 6. Aufl., Böhlau Verlag, Wien, 1991, 139.
59. *Kaser M.*, Das Römische Privatrecht, Erster Abschnitt, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1971, 605.
60. *Lehmann K.*, Die Geschichtliche Entwicklung des Aktienrechts bis zum Code de Commerce, Carl Heymanns Verlag, Berlin, 1895, 3-4.
61. *Malmendier U.*, Societas Publicanorum: Staatliche Wirtschaftsaktivitäten in den Händen privater Unternehmer, Böhlau Verlag GmbH, Köln, 2002, 31, 61-64, 91-116, 251-259, 261-268.
62. *Rüpke J.*, Collegia sacerdotum—Religiose Vereine in der Oberschicht.' in: Antike Vereine: Studien und Texte zu Antike und Christentum, *Egelhaaf-Gaiser U., Schäfer A. (Eds.)*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2002, 41-68.
63. *Schwind F.*, Römisches Recht. Teil 1: Geschichte. Rechtsgang. System des Privatrechtes, Springer Verlag, Wien, 1950, 323.
64. *Sohm R.*, Institutionen des Romisches Recht, 17. Aufl., Duncker & Humblot, Berlin, 1949, 196, 208.
65. *Wieacker F.*, Haftungsformen des römischen Gesellschaftsrechts, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung (SZ), Band 54, Heft 1, Weimar 1934, 35-79.
66. *Ельяшевич В.*, Юридическое Лицо, Его Происхождение и Функции в Римском Частном Праве, Санкт-Петербург, Типолитогр. Шредера, 1910, 69-95.